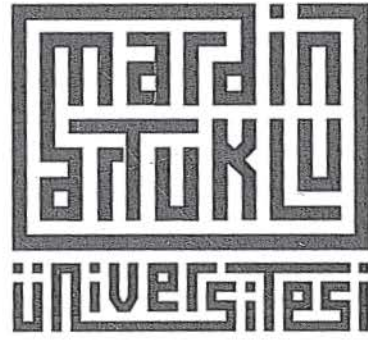

ULUSLARARASI MİDYAT SEMPOZYUMU
(7-9 Ekim 2011)

INTERNATIONAL MIDYAT SYMPOSIUM
(7th-9th October 2011)

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
SYMPOSIUM PAPERS

T.C.
MİDYAT
KAYMAKAMLIĞI

XII. Yüzyılda Süryaniler ve Haçlılar Farklı Bir Haç Perspektifinden Haçlı Seferleri

Syrians And Crusades in 12th Century: Crusades From a Different 'Cross' Perspective

Zafer Duygu*

Özet

Haçlı seferleri çok mühim bir tarihsel hadise olması sebebiyle, şimdiye kadar tarihçiler tarafından çok farklı açılardan ele alınmıştır. Fakat haçlılar çağında Ortadoğu'da hala önemli bir kurum olan Süryani kilisesinin ve ayrıca Süryanilerin haçlı hareketi bağlamında pek değerlendirilmedikleri ortadadır. İşte bu mesele, bu tebliğin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Haçlılar, Kilise.

Abstract

Crusades are very important historical events. For that reason the Crusades have been handled by historians with many different ways until now. But, it is obvious that during the period of the Crusaders in the Middle East, Syriac church is still an important institution has not been evaluated in the context of the movement of Syrian crusader. This paper targets to explain this issue.

Keywords: the Syrians, the Crusaders, the Church.

* Uzm., Doktora öğrencisi. Celal Bayar Üniversitesi

Giriş

Haçlı seferlerini konu edinen Latin² ve İslam kaynaklarının genellikle bu vakiayı kâfirlere karşı Tanrı'nın rızası için sürdürülen kutsal bir savaş, haç ile hilalin bir mücadelesi şeklinde takdim ettikleri söylenebilir. Buna mukabil Bizans ve Doğu Hıristiyan kaynakları bu hususta daha mütereddit davranıp berrak ifadelerden imtina etmiş gibidirler. Haç-hilal mücadelesi tabiri ile yapılan vurgu, her halde Hıristiyan-Müslüman rekabetine işaret eder ve eğer öyleyse bu, XII. yüzyıl Ortadoğu'su için büyük oranda doğrudur. Fakat muhtemelen tek başına haçlılık ya da cihat ruhu bu yüzyılda Doğu Akdeniz'de cereyan eden bütün hadiseleri anlayabilmek için yeterli değildirler. Aksi halde ilk sefer esnasında haçlı ordusuna biat etmekte acele gösterdiği rivayet olunan Kudüs yolu üzerindeki müslüman şehirler³ ya da istila orduları ile münasebet kurmakta daha ılımlı davrandıkları anlaşılan Münkızoğulları kabilinden yaklaşımlar (Bkz. Steven Runcimann II, s. 108, 141, 267) izaha bağlanamazlar. Mesele, hilal tarafı için böyleyken haç tarafı için daha da karışıktır. Erken devirlerinden itibaren Hıristiyanlık tarihinin seyri, farklı Hıristiyan gruplar için haç tabirinin farklı manalar taşıdığını gösterir; bu grupların kiliseleri, teolojileri, kristolojileri, mariyolojileri ve litürjileri birbirinden farklıdır. O halde Latin müellifler tarafından takdim edilen haç, muhtemelen sadece kendilerine ait olandır; keza Bizans kaynakları bazen bu gerçeğe işaret ederler (Örneğin bkz. Anna Komnena, s. 431). Süryani ve Ermeni tarihçilerin tereddütleri de büyük ihtimalle bu gerçeğin farkında olmalarındandır. Hasılı, Latin ve İslam kaynaklarından modern tarihçilere sirayet eden ve XII. yüzyılın bütün Müslümanlarını hilal, bütün Hıristiyanlarını da haç başlığı altında gösteren gelenek, sanki bir nebze, yüzeysel bir bakışın ürünü olduğu intibamı vermektedir. Binaenaleyh bu araştırmanın da amacı, dini ve tarihi pek çok gerekçeyle, sözde haç grubu addolunan birliğe istisna teşkil etmiş olması pek muhtemel bir Hıristiyan topluluğu, bu çerçevede incelemektir. Bu anlamda Süryanilerin⁴ XII. asırda Batı Hıristiyanları tarafından başlatılan geniş çaplı askeri harekete nasıl baktıkları, batılı dindaşlarını hangi duygu ve düşüncelerle karşıladıkları, onlarla bir arada ne gibi şartlar altında yaşadıkları, bu ortak yaşamın teolojik, siyasi ve sosyal olarak onlar üzerindeki etkileri konu edinilmiştir.

² Bu çalışmada, I. Haçlı seferine görgü tanıklığı yapan Latinlerden Anonymous Gesta Francorum, Raimondus Aguilers ve Fulcherius Carnotensis'in ve ayrıca Anonymous Gesta Francorum'u sonradan yeniden kaleme alan Baldricus Dolensis ile Robertus Monachus'un İngilizce tercümeleri için August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*, Princeton University Press, 1921 isimli eserden faydalanılmıştır. Bu eser dipnotlarda (FC:AEP) biçiminde gösterilecektir. Albertus Aquensis'e ait *Liber Christiana Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae* adlı eserin İngilizce tercümesi için Albert of Aachen (Albertus Aquensis), *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, (Edited and Translated by Susan B. Edgington), Oxford, New York, 2007 ve Willermus Tyrensis'e ait *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*'un İngilizce tercümesi için *A Middle English Chronicle, The Caxton Eracles*, Vol. I,II, (Edited with an Introduction By Dana Cushing), (William of Tyre, Archbishop of Tyre- 1130-1190), (Book 1-9), Lewiston, New York, 2001 isimli eserler kullanılmıştır.

³ Bu şehirler örneğin İbnü'l Esir tarafından bahis konusu edilmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, *el-Kamil fi'l-Tarih*, (Neşreden C. J. Tomberg, Leiden, 1851-1864) (Terc. Abdülkerim Özeydin, 12 Cilt, İstanbul, 1987), X, s. 231-232

⁴ Bu çalışmaya konu teşkil eden Süryaniler, Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi mensupları (batılılara göre monofizit) olup, Ortodoks ana gövdeden evvelce kopmuş bulunan Nasturiler (ve bilahare onlardan ayrılan Keldaniler), Maruniler ve Melkitler araştırma alanımızın nispeten dışında bulunmaktadır. Nitekim metinde geçen Süryani Ortodoks yahut Ortodoks tabirleri Antakya kilisesine bağlı Süryanileri ifade etmektedir.

1- Haçlı Seferlerinin Görünürdeki ve Gerçekteki Sebepleri Bağlamında ve İlk Sefer Esnasında Süryaniler

Haçlı seferlerinin arifesindeki Latin rivayetleri, Hıristiyanlığın doğudaki kutsal şehirlerinin müslümanlar tarafından işgal edilmiş olduğunu, kilise ve manastırların bu kafirler tarafından kirletildiğini ve Hıristiyanlık dinine karşı türlü ölçsüzlüğün bu mukaddes mahallerde işlendiğini iddia etmekteydi. (Bu iddialar için. Fulcherius Carnotensis, s. 45-46; Robertus Monachus, s. 30; Baldricus Dolensis, s. 33; *Anonymous Gesta Francorum*, s. 28) O halde haçlı seferleri konusunda Süryaniler bahsine, ilk askeri hareketin arifesinden başlamak her halde zorlama bir tavır olmayacaktır, çünkü bahis konusu bu şehirlerde, hatırı sayılır bir Süryani nüfus ikamet ediyor ve kirletildiği söylenen kilise ve manastırların bazısına onlar sahip bulunuyorlardı. Latin kaynaklarının bu kabil başka rivayetlerine göre Pierre l'Ermite, haçlı seferleri tarihinin batıdaki bu sembol din adamı, evvelce hac münasebetiyle doğuda bulunmuş ve Doğu Hıristiyanlarının maruz bırakıldığı felaketleri bizzat müşahede etmişti. Bundan sonradır ki o, bütün Batı Hıristiyanlarına haber vermeyi ve onları, buldukları derin uykudan uyandırmayı kendisine şiar edinmişti. Papa Urbanus'la bu sebeple görüşmüştü; ayrıca kendisi tarafından, Kudüs'ün Süryani (Melkit) Patriği Symone'nin yardım için ısrarla istihdamda bulunan mektubu ve mana aleminden mucizevi bir vizyon neticesinde müşahede edilen İsa'nın direktifleri, papaya aynı görüşmede iletilmişti⁵. Bu rivayetler doğru kabul edilirse, Pierre l'Ermite hedefine ulaşmıştı. Çünkü Urbanus'un Clermont konsilinin ana vurgusu, keşiş Pierre'nin anlattıklarıyla tamamen paraleldi; Doğu Hıristiyanları ve kiliseleri, kâfir müslümanların boyunduruğu altında katlanılmaz şartlarda bulunmaktaydı, doğulu bu dindaşların inançları küçümsenmekte, kiliseleri ahıra çevrilmekteydi⁶. İsa şimdi doğulu müminler için, Batı Hıristiyanlarının yardımlarını istemişti; Kudüs patriğinin mektubu⁷ ve Bizans'ın gelip giden elçilerinin mesajları⁸, bu yardımın zaruretini zaten yeterince açıklıyordu. Üstüne bir de Müslümanlar, Hıristiyan hacılara engel olmaktaydılar⁹; eğer şimdi İsa tarafından seçilmiş olanlar, yani Batı Hıristiyanları,

⁵ İkinci nesil haçlı kaynakları bu hadiseleri ziyadesiyle efsaneleştirmektedirler. Bkz. Albertus Aquensis, (Trans. Edgington), i.2-5; Willermus Tyrensis I, (Trans. Cushing), s. 53

⁶ Papa Urbanus'un Clermont konsilindeki hitabı için bkz. Fulcherius Carnotensis, (FC:AEP), s. 50-51; Albertus Aquensis, (Trans. Edgington), i.5 v.d.

⁷ Latin kaynakların iddiasına göre bu mektup Kudüs patriği ve Doğu Hıristiyanları tarafından papaya hitaben yazılmıştı ve Müslümanlara karşı acil yardım taleplerini ihtiva etmekteydi. Bkz. Willermus Tyrensis I, (Trans. Cushing), s. 53

⁸ Bizans İmparatorluğu, Romanus Diogenes'in Malazgirt mağlubiyetinden (1071) sonra kifayetsiz İmparator Michael VII ile birlikte çalkantılarla dolu bir süreç girmiş ve imparatorluk topraklarında Türk tehdidi alarm seviyesinde hissedilmeye başlanmıştı. Bizans'ın XI. asırdaki iç tasviri, en güzel bir biçimde, devrin büyük bir entelektüel olan Michael Psellos tarafından yapılmıştır. Fakat İmparator Michael VII'nin en yakınında bulunan bir kimse olması ve bilhassa Romanus Diogenes'in gözlerine mil çekilmesi hadisesinde parmağının bulunması sebebiyle Psellos, bir takım hadiseleri gayet taraflı bir biçimde ve birkaç cümle ile geçiştirerek aktarmıştır. Bkz. Michael Psellos, *Kronographia*, (Terc. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 225 v.d.; Halbuki imparatorluğu bir müddet için toparlayacak olan Aleksios Komnenos tahta çıktığında (1081) Bizans hazinesi tamtakırdı ve devlet, batıda ve doğuda oldukça güç şartlar içerisinde bulunuyordu. Aleksios da tıpkı Heraklius gibi kilise hazinelerinden yardım talep etmek zorunda kalmıştı. Bkz. Anna Komnena, (Terc. Bilge Umar), s. 151, 153-155; Buna karşın Aleksios Komnenos'un siyasi sahada, husule getireceği neticeler bakımından en mühim icraatlarından biri, 1074 yılında batıdan talep edilen fakat gerçekleştirilmeyen yardım talebini, 1081 yılında Papa Urbanus ile ittifak oluşturarak pratikte dökme gayretleri olmuştur. Bkz. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, Giriş kısmı

⁹ Anna Komnena bu iddiaya, Pierre l'Ermite'in hac seyahatının Müslümanlar tarafından engellendiğini iddia ederek destek veriyor. Bkz. Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 303; Azimi de 1093 yılına isnat ettirdiği bir kayıta Frank ve Rum hacıların Kudüs'e gitmesine sahilde ikamet eden Müslümanların engel olduklarını söylüyor. Bkz. Azimi, *Azimi Tarihi*, (Selçuklu Dönemiyle İlgili Bölümler-1038-1143), (Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim), 2. Baskı, Türk

bu işi biraz daha savsaklayacak olurlarsa, Müslümanlar Tanrı'nın krallığını ve inancını tamamen harap etmek üzereydiler (Albertus Aquensis, i.5; Fulcherius Carnotensis, s. 50-51).

Haçlı kaynaklarının zorlama olması pek muhtemel ve tarihi gerçeklerle ne kadar bağdaştığı gayet tartışmalı bu iddiaları¹⁰, -ki bunlar modern tarihçilere göre haçlı seferlerinin görünürdeki sebepleridir- doğal olarak batı dünyasının dikkatini, diğer bütün Doğu Hıristiyan cemaatlere olduğu kadar Süryanilere de yöneltmişti. Süryani kaynaklarında, kendileri açısından herhangi bir gerekçe ile batıdaki sözde dindaşlardan yardım istenildiği hususunda hiç bir bilgi bulunmamasına rağmen¹¹, batılılar şimdi kendilerini Süryanilerin de kurtarıcısı addetmekteydiler.

Velev ki bu rivayetler bir kenara bırakılsın, fakat tarihi gerçekler perspektifinden de haçlı seferleri ile Süryaniler arasında bir illiyet bağı kurmak lazım gelir. Bilindiği gibi İznik konsilinden (325) İslam fütuhatına kadar geçen üç buçuk asırlık süreç, Hıristiyanlık tarihi bakımından teolojik münakaşalar¹², konsiller ve kiliselerin bitmek bilmez üstünlük mücadeleleri¹³ ile geçmişti. Bizans devletinin dini meselelere müdahil konumu bu süreçte problemleri çözmemiş, aksine, batı ve doğu kiliseleri arasında uçurum oluşturmuştu; bu yüzden bilhassa V. ve VI. yüzyıllarda imparatorluğun dâhili düzeninin altı üstüne gelmişti¹⁴. V. asırdaki teolojik

Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 33; Bu kayıtlardan hareketle batılı Hıristiyanların hac ziyaretlerinde kimi zaman bazı sıkıntıların yaşandığı iddia olunabilir. Fakat bu kabil hadiseler gerçekte istisnai olup resmin bütününe yansıtmasa, hele hele bu kadar büyük bir hareketi tetiklemekten çok uzak olsa gerekir. Zira batıdan her yıl büyük hac gruplarının doğuya geldiği ve hac ibadetlerini herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan yerine getirebildikleri bilinmektedir. Nasır-ı Hüsrev, batıdan gelen hacıların Kudüs'te yaptıkları hac ibadetini ayrıntılarıyla aktarmakta ve Kudüs'e sürekli çok sayıda ziyaretçi geldiğini, Rum ülkesi ve diğer yerlerden insanların buraya akın ettiklerini belirtmektedir. Bkz. Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (Terc. Abdülvahap Tarzi), 2. Baskı, İstanbul, 1967, s. 51, 55; Günümüz tarihçilerinin araştırmaları ise artık bu hususta bir şüphe bırakmamaktadır. Hac meselesinin ayrıntılı bir kritiği için bkz. Runcimann I, s. 30 v.d.

¹⁰ Bu gibi iddialar hakkında hüküm verebilmek için Bizans ve İslam kaynaklarının yaklaşımlarına da dikkat etmek gerekir. Bazı Bizans kaynaklarına göre Latinlerin kutsal söylemleri, tamamen bahaneydi. Örneğin 1144 yılında Urfa'nın Müslümanlar tarafından yeniden fethedilmesinden sonra düzenlenen II. Haçlı seferinden (1147) bahsederken, Bizans tarihçisi Ioannes Kinnamos, kutsal yerleri kurtarmak tabirinin tamamen bir bahane olduğunu açıkça belirtir. Bkz. Ioannes Kinnamos, *Historia*, (Terc. Işın Demirkent), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 55; Anna Komnena ilahi savaş kavramına bazen atıflarda bulunsa da, asıl hedefin Bizans olduğu konusundaki endişelerinde ısrar eder. Bkz. Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 313; Müslüman tarihçiler ise Haçlı seferleri karşısında şaşkın ve sebepleri hususunda bilgisizdirler. Bunlar, haçlı hareketinin başlamasını, hiç de kutsal bir gayeye yormazlar. İbnü'l Esir'e göre bu seferler Haçlı kontlarından Baudouin ile Roger'in gizli anlaşmasının ya da olsa olsa Fatımilerin davetinin bir neticesidir. Bkz. İbnü'l Esir X, (Terc. Özyayın), s. 225; Eserini başı başına Haçlı seferine hasretmiş olan İbnü'l Kalanisi bile bu meseleyi tamamen mesküt geçer ve doğrudan Haçlı ordusunu yola çıkararak kayıtlarına başlar. Bkz. İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalanisi by H. A. R. Gibb), London, 1932, s. 42; İslam kaynaklarının, haçlılar ile münasebetlerde hilal-haç mücadelesi eksenine kayması, daha ziyade bunların Ortadoğu'da fütuhata başlayıp yerleşmelerinden sonra başlar.

¹¹ Zira bu dönemde Urbanus'un doğudaki Hıristiyanların imdadına koşulması için yaptığı çağrıya gerekçe oluşturacak hiç bir olay yoktu. Doğu kiliselerine bağlı Hıristiyan yazarlar, ki Süryaniler burada başı çekerler, Müslüman hükümdarlara karşı hiçbir düşmanlık ifade etmemişler, hatta Bizans'a karşı daima Selçuklu hâkimiyetini tercih etmişlerdi. Bu hususta ayrıntılı bir kritik için bkz. P. M. Holt, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğru*, (Terc. Özden Arıkan), 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16 v.d.; Ayrıca bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), İstanbul, 1979, s. 161 v.d.

¹² İznik konsiline kadarki süreçte erken devir teolojilerine Ebionizm-Samsat'lı Pavlus-Arianizm ekseninde bir bakış ve bunların birbirleri ile bağlantıları hakkında bkz. Turhan Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.II, C XLIV, 2003; İznik konsilinden sonra, V. yüzyıldaki teolojik ayrışmalar hakkında bkz. S. P. Brock, "The Nestorian Church: A Lamentable Mismomer", *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester*, 78.3 (1996), 23-35

¹³ Dört patriklik merkezinin bakış açılarından bu süreç için yapılan bir tasvir hakkında bkz. Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, İstanbul, 1987, 35 v.d.

¹⁴ Bu sürecin Süryaniler açısından bilhassa teolojik bağlamda tasviri için bkz. *Syriac Chronicle: Know As That of Zachariah of Mitylene*, (Trans. F. J. Hamilton-E. W. Brooks), London, 1899; John of Ephesus (*The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*), (Trans. Payne Smith), Oxford, 1860; Bizans bakımından daha sonraki devirlerden bir bakış ile değerlendirmesi için bkz. Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes (A. D. 284-*

münakaşaların temel sebebi şuydu: Roma ve İstanbul kiliseleri, dini açıdan, Kıpti İskenderiye ve Süryani Antakya kiliselerinin Bizans İmparatorluğu dahilinde o güne değin hâkim olan konumlarını bertaraf edebilmek amacıyla, hem de evvelki konsil kararlarının tam aksi istikamette bir itikat formülünü kabul etmek pahasına, 451 yılında Kadıköy konsilini düzenlemişlerdi. Lakin itikadi ve idari açıdan Kadıköy dogması ve kararları, evvelki konsil kararlarına ısrarla sadık kalmakta direnen Süryani, Kıpti, Ermeni, Habeşli vs. Doğu Hıristiyan gruplarca reddedildi¹⁵; İstanbul ve Roma Kiliseleri, V. ve VI. yüzyıllarda Bizans askeri birlikleri eliyle bu muhalifler üzerinde tarihin en ağır, en büyük inanç zulümlerini ve katliamlarını işte bu sebeple gerçekleştirdiler¹⁶. Süryani kilisesi, bu sürecin neticesinde yok edilmenin eşiğine getirildi ve nihayet varlığını, İslam hâkimiyetine sığınmakla kurtarabildi; VII. asır ortalarında cereyan eden İslam fütuhâtı, bütün Süryani kaynaklarının da belirttiği gibi, Süryaniler üzerinde onları zındık addedenlerin hâkimiyet ve o olmazsa onları tarihten silme tehdidini –o an için- sona erdirmiş oldu¹⁷. İşte şimdi başlayacak olan haçlı hareketinde, Bizans, batının haçlı kontları ve hatta Ermeniler, kendi hesaplarını müşahede etmekteydiler, fakat Roma kilisesinin aslında İslam hâkimiyetinin tesisi ile kapanmış olan eski defterleri yeniden açmak istediği ve hâkimiyet sahasını mümkün mertebe geliştirip bütün Doğu Hıristiyanlarını ve o arada Süryanileri ve Antakya Kilisesini de nüfuzu altına almayı hedeflediği (Işın Demirkent, s. 8) anlaşılıyor. Latin kaynaklarında doğulu dindaşlara yardım adı altında peçelenen gerçek hedef muhtemelen buydu. Bizans şimdi siyasi açıdan gerçekte kendisi de nefret etmesine rağmen Latin kilisesinin eline düşmüştü, İslam toprakları ise tamamıyla bölünmüş bir mahiyet arz etmekteydi; bu hal, Roma kilisesine ilk defa olarak bu denli müsait bir fırsat yaratmıştı¹⁸. O halde Latin kilisesinin şimdi yaptığı, gerçekte V. yüzyıldan beri sürmekte olan kilise rekabetine silahlı bir boyut kazandırmaktı. Ayrıca Urbanus, hareketi bizzat organize etmekle, o sıralarda kendisine muhalif olup papalık iddiasında bulunan Guibert'i de bertaraf edeceğini düşünmüş olmalıydı. (Bkz. Fulcherius Carnotensis, s. 54–55)

813), (Trans. With Introduction and Commentary by Cyril Mango&Roger Scott with the asistance Geoffrey Greatrex), Clarendon, 1997; ve her ne kadar gayet taraflı ve Justinianus'a karşı büyük bir kin içinde de olsa, özellikle Justinus I (518–527) ve Justinianus (527–565) devri için sürece çağdaş bir müellif için bkz. Procopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Terc. Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008

¹⁵ Nitekim bu, batı ile doğu arasında bir daha kapanmayacak bir uçurum yaratmıştı. Bu tabir bizzat Ortodoks bir Süryani olan Urfa'lı James'e aittir. Bkz. James of Edessa (*The Chronological Canon of James of Edessa*), (Trans. E. W. Brooks), Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1899, (Bd. LIII, p.261 ff and p. 550) s. 316; Ayrıca bkz. *Syriac Chronicle*, (Trans. Hamilton-Brooks), 3.59; Theophanes, (Trans. Mango&Scott), s. 164

¹⁶ Bu konuda devrin bütün Süryani ve Bizans kaynakları muhtelif kayıtlarla birbirlerini teyit ederler. Derli toplu bir tahlil için bkz. Mehmet Çelik, "Bizans Devletinin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. Yüzyıllar)", *II. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirileri*, Antakya, 21-22 Mayıs 1992, s. 2 v. d; Sürecin daha geniş çaplı bir tahlili için bkz. Ayn. Müelf., *Süryani*, s. 160 v.d.

¹⁷ İslam hâkimiyeti altında Süryanilerin daha ziyade teolojik açıdan erken devirleri için kısa fakat önemli iki vekayiname için bkz. *Chronicle of 754–813 (A Syriac Fragment of a Chronicle 754–813 A. D.)*, (Trans. E. W. Brooks), Zeitschrift für deutschen morgenländischen Gessellschaft 54, pp. 195. f.; *A Syriac Chronicle of the year 846*, (Trans. E. W. Brooks), Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gessellschaft 51, pp. 569–588; Ashında Zuqın manastırında kaleme alınıp önce Assemani, sonra da Chabot tarafından yanlışlıkla Tell Mahre'li Dionysius'a atfedilen eser, dini meselelere de değinmekle birlikte daha ziyade sosyal ve siyasi yönlerden bilgiler aktarır. Bkz. *Chronique De Denys De Tell-Mahre*, (Trans. Chabot), Paris, 1895

¹⁸ Haçlı seferleri başladığı esnada Ortadoğu'nun karışık siyasi durumu hakkında bkz. Holt, s. 9-15; Aynı devirde Doğu Hıristiyanlarının genel bir tasviri için bkz. Christopher MacEwitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, Philadelphia, 2008, s. 9-12

Süryaniler VII. asırda İslam hâkimiyeti altına girerek Bizans devletinin ve kendilerini heretik (sapkın) sayan dindaşlarının baskısını kırmışlardı¹⁹. Bizans döneminde illegal sayılan Süryani Kilisesi, İslam hâkimiyeti altında adeta yeniden ihya edildi; apostolik kökenli bu kilise, her ne kadar bu yeni dönemin erken tarihlerinde –*kendi ruhanilerinin nüfuz mücadelelerinden neşet eden*- istisnai bazı devlet müdahaleleri ile karşılaşmışsa da²⁰ Emeviler, Abbasiler ve Selçukluların hakimiyeti altında, kendi hiyerarşisine uygun şekilde ve bağımsızca varlığını sürdürmüştü. (Bkz. Wilhelm Barthold, 1977, s. 14 v.d.; Will Durant, t.y, s. 15 v.d) Sadece Ortodoks Süryaniler değil, başta Nasturiler ve Melkitler olmak üzere bütün Süryani cemaat ve kiliseleri devlet tarafından resmen tanınmışlardı; pek çok batılı yazarın da belirttiği gibi, İslam hâkimiyeti altında ve bilhassa Abbasiler devrinde bunlar, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan tarihlerinin altın çağını yaşamışlardı²¹. Gerek kendi tarihi mirasları ve gerekse de devrin bütün dünyada en ilerisi olma özelliği taşıyan İslam medeniyetinin bir parçası olmaları hasebiyle, haçlı seferleri başladığında Süryaniler, Latinlere nispetle gayet ileri bir uygarlık seviyesi temayüz etmekteydiler²². Gerçekte yaşamış oldukları ve kendileri tarafından kaleme alınmış olan kaynakların tamamında görülen pek çok acı tecrübe sebebiyle batılı dindaşlarına hiç de sıcak bakmamakta, onlara sempati duymamaktaydılar²³; keza batıdan talep edecekleri herhangi bir yardım ve dahası böyle bir yardıma ihtiyaç duyaçakları olumsuz bir durum yoktu (Bu hususta bkz. Hannes Möhring, 2008, s. 9; Demirkent, *Haçlı*, s. 8 v.d.; Holt, s. 16; MacEwitt, s. 12 v.d.; Runcimann I, s. 17 v.d.) Lakin kader XI. yüzyıl sonunda, tıpkı komşuları gibi, Süryanileri de haçlı hareketi ile karşı karşıya bıraktı.

Aslında I. haçlı seferi başladığında, Süryanilerin haçlı orduları nezdinde nasıl kimseler olarak değerlendirildiklerini nispeten daha berrak bir biçimde anlayabilmek için, bilhassa Antakya ve Kudüs'ün düşmesini beklemek gerekir, çünkü Latinlerin idareyi ele aldıktan sonraki icraatlarının bizde bırakacağı intiba, bir fikir yürütebilmek bakımından kıymete daha haiz olmalıdır. Süryanilerin ise henüz ilk sefer esnasında nispeten mütereddit davrandıkları ve haçlılara karşı farklı kentlerde ikamet eden Süryani grupların benzer tarzda davranışlar sergilemedikleri söylenebilir. Süryani-Haçlı ilişkilerinin bu en erken periyodu için sahip bulunduğumuz gayet yetersiz bilgilerin neredeyse tamamını Latin kaynaklarından ediniyoruz, zira bu kadar uzak topraklara doğulu din kardeşleri için geldiklerine göre, onları hiç anlamak olmazdı. Fakat bunlar hadiseleri efsanevi ve ilahi bir din hareketi telakki ettikleri cihetle, aktardıkları bilgilerin doğruluğu bazen pek şüpheli

¹⁹ Bu keyfiyet Süryaniler adına patrikleri Büyük Michael tarafından çok açık bir biçimde ifade edilmiştir. “*Kudretlilerin kudretlisi İntikam Tanrısı! Bizi Romalılardan elinden kurtarmak için güneyden İsmailoğullarını harekete geçirdi.*” Bkz. Runcimann I, s. 16

²⁰ Bu bakımdan bilhassa Süryani kilisesi tarihinde hilafet desteği ile kilisenin başına geçen ve gasip patrikler addolunan Isaac ve Sandloyo'nun kısa süren devirleri (755–759) ve 9 yılını hapiste geçiren patrik Gevargi (759–790) örnek olarak gösterilebilir. Bu hususta bkz. *Chronique De Denys De Tell-Mahre*, (Trans. Chabot), s. 58 v.d.; *Chronicle of 754-813*, s. 219 v.d.

²¹ Süryanilerin ve Antakya Süryani Kilisesinin teolojik, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular devirlerindeki tasviri için bkz. Zafer Duygu, *İslam Hâkimiyeti Altında Süryaniler (VII-XII. Yüzyıllar)*, (Danışman Prof. Dr. Mehmet Çelik), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2009

²² Haçlı seferleri esnasında Latinlerin uygarlık bakımından bulunduğu seviyeyi dikkat çekici bir surette aktaran vekayiname Üsâme İbn Münkız'a aittir. İbn Münkız pek çok satırında Haçlıların uygarlık anlayışlarından ve kendisine yabancı gelen davranışlarından küçümseyerek bahseder. Onun kayıtları, bilhassa bu bakımlardan çok kıymetlidir. Bkz. Üsâme İbn Münkız, *İbretler Kitabı (Kitab El İ-tibar)*, (Terc. Yusuf Ziya Cömert), Ses Yayınları, İstanbul, 1992, s. 180, 181, 183, 185, 187

²³ İstisnasız bütün Süryani kaynakları bakımından bu hususta hiçbir şüpheye yer bulunmamaktadır.

haller alabilmektedir. Bununla birlikte İslam kaynaklarının, evvelden beri teolojik farklılıklarını hiç önemsemedikleri Doğu Hıristiyanlarını umumiyetle Hıristiyanlar ya da yerli Hıristiyanlar başlıkları altında ve kategorize etmeden zikrettikleri görülmür. Bu da bu çalışma açısından çok mühim bir ayrıntının, Doğu Hıristiyanlarının ayrıştırılmasının önünde önemli bir engel teşkil etmiştir, çünkü herhangi bir hadiseye bahis olan bir Hıristiyan cemaatin, hangi grup olduğunu İslam kaynaklarına bakarak tespit etmek neredeyse imkansızdır. Bizans'ın bu devir tarihçileri ise heretik (sapkın-zındık) sayıp tiksindikleri bu dindaşlarını, ancak nefretlerini kusmak için ve çok nadiren anmışlardır²⁴.

Haçlı kaynakları, Antakya'yı kuşattıkları esnada, Süryaniler de dâhil olmak üzere şehirdeki Hıristiyanların, Türkler tarafından zulme uğratılmakta olduklarını iddia ediyorlar. Willermus Tyrensis'e göre henüz muhasaradan evvel, Türkler kentte ikamet etmekte olan yerli Hıristiyanların zengin olanlarını şehirde alıkoymuşlar, fakir olanlarını ise surların dışına çıkarmışlardı; çünkü uzun müddet sürebilecek olan kuşatma sırasında kendisini besleyemeyecek olan hiç kimseyi istemiyorlardı²⁵. Aynı müellife göre muhasara esnasında Türkler surların içinde her türlü ayak işini de Antakya'lı Hıristiyanlara yaptırmakta ve onların mallarını gasp etmekteydiler (Willermus Tyrensis II, s. 434). Fulcherius Carnotensis bu iddiaları, kuşatma esnasında Süryani, Ermeni ve Greklerin Türkler tarafından katledildiklerine kadar vardırıyor; ona göre bunların kesilen başları, şehri muhasara etmekte olan Haçlı ordusunun üzerine atılmaktaydı²⁶. Aslında kuşatmayı ayrıntılarıyla anlatan İslam, Doğu Hıristiyan ve Bizans kaynaklarında bu tarz bilgilerin pek bulunmaması bile tek başına Latinlerin bu iddialarına derin bir şüphe ile bakmak için kâfidir; kuşatma ve şehrin düşüşü hakkında –bazı nüanslar istisna- dört grup kaynağın verdikleri temel bilgiler az çok birbirine paralellik arz eder. Hatta İslam kaynaklarının, Latin kaynaklarının bu iddialarının aksine delil teşkil edebilecek türde, kentin bütün Hıristiyanlarının Türkler tarafından kuşatma daha başlamadan evvel Antakya surlarının dışına çıkarıldıkları kabilinden bir takım kayıtlarına da rastlanmaktadır (İbn Al-Qalanisi, s. 42; İbnü'l Esir X, s. 229). Fakat mesele iki türlü de değildir; Türkler ne kuşatmadan önce ve ne de muhasara esnasında kimseyi katletmeyip ya da genel nüfusu şehirden çıkarmayıp, sadece Grek patriğin gözaltında bulundurulması ve çok nüfuzlu olan birkaç Hıristiyan ailenin kuşatma bitinceye dek surların dışında tutulması nevinden gayet hafif bir takım tedbirlerle yetindikleri²⁷ bilinmektedir. Nitekim Latin kaynaklarında geçen farklı bir takım bilgiler, meselenin sis perdesini aralayabilmek bakımından mühim bazı ipuçları barındırmaktadır. Buna göre Türkler haçlıların, şehirdeki hıristiyanlara katliam yapıldığı yahut bunların büyük bir baskıya maruz bırakıldıkları yönünde bir kanaate sahip olmalarını istemiş olmalıydılar. Raimundus Aguilers şehirdeki zulümden kaçabilen yerli hıristiyanların haçlı

²⁴ İncelediğimiz zaman periyodu açısından bu iddianın en somut örneği, İmparator Aleksios Komnenos'un entelektüel ve fakat Bizans geleneği uyarınca Süryani teolojisine düşman olan kızı Anna Komnena'da geçer. Anna, babasının biyografisini yazarken, Filibe'de yaşayıp dinsiz olduklarını iddia ettiği bir grup Ermeni'nin inancını tarif etmiş ve bu surada Süryani tarihinin mümtaz ruhanilerinden Yakup Baraday'ın kulaklarını çınlatmıştır. Nitekim onun Süryanileri zikrettiği tek satır da bu olmuştur. Bizanslı tarihçilerin Süryanilere teolojik düşmanlığı aslında yeni olmayıp neredeyse bir gelenektir. IX. asır Bizans tarihçisi Theophanes bu bakımdan Anna Komnena'dan çok daha ileri gider. Bkz. Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 474; Kırşl. Theophanes, (Trans. Mango&Scott), s. 461 v.d.

²⁵ Willermus Tyrensis II, (Trans. Cushing), s. 434; Tyrensis, II. nesil bir haçlı müellifi olup ilk seferin göz şahidi değildir.

²⁶ Bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 78; Lakin Carnotensis, ilk nesil haçlı tarihçisi olmasına rağmen Antakya muhasarasının bir göz şahidi değildir.

²⁷ Runcimann I, s. 165; Bu tedbirlerin yetersizliği, şehrin ihanet sebebiyle düştüğü düşünüldüğünde, daha net bir biçimde kendisini gösterir.

karargâhına geldiklerini anlatıyor; çünkü onun zannına göre Türkler hıristiyan çocukları zorla ihtida ettirmişlerdi²⁸. Türklerin, kenti muhasara etmekte olan Haçlı ordusu üzerinde, şehirde katliam yapıldığı yönünde bir intiba bırakma niyetleri, güvendikleri bazı Antakyalı hıristiyanları ajan olarak kullanma hedeflerinin bir parçası gibi görünmektedir. Filhakika Willermus Tyrensis bir takım ajan faaliyetlerinden şiddetle şüphelenmekte ve Haçlı karargâhında olup biten her şeyin Türkler tarafından bilinmesini garipsemektedir (Willermus Tyrensis II, s. 359). Anlaşıldığı kadarıyla Türkler namına bu habercilik vazifesini büyük nispette Süryaniler üstlenmekteydiler. Sanki şehirde, devasa surların haçlılarda büyük merak uyandıran iç (tarafalarında büyük bir katliam yaşandığı yahut Türklerin büyük bir zulüm hareketi başlattıkları havası içinde, kentten firar etmiş görünümünde Haçlı ordusunun karargâhına giren bazı Süryanilerin, buradaki durumu ve haçlıların gücünü tarttıkları ve karargahta yaşanan her şeyi surların içine rapor ettikleri hususu, Gesta Francorum'un anonim müellifinin şüphelerinin odağında bulunmaktaydı: "Süryani ve Ermeniler bütün günü bizimle geçiriyorlar; fakat gariptir ki eşleri şehirdeydi."²⁹ Dahası Türklerin sadece haçlı karargâhında olup bitenleri öğrenmekle yetinmedikleri ve Süryani ajanlar vasıtasıyla rakip ordu üzerinde olumsuz propaganda yaptıkları da anlaşılmaktadır. Hem Raimundus Aguilers ve hem de Willermus Tyrensis, Süryani habercilerin sıklıkla geldiklerini ve felaket haberleri getirdiklerini belirtiyorlar; buna göre korkunç Kürboğa'nın devasa ordusu, muhasara halinde bulunan haçlıların çok yakınlarındaydı ve onları yok etmek için sabırsızlanıyordu. (Raimundus Aguilers, s. 154; Willermus Tyrensis II, s. 453) İşin ilginç tarafı, aynı sinir bozucu havadislerin zaten surların burçları üzerinde bulunan Türkler tarafından da Haçlı ordusuna ilan edilmesidir. (Raimundus Aguilers, s. 154; Willermus Tyrensis II, s. 453) Türklerin bu propaganda vasıtasıyla kuşatma ordusunu mental açıdan çökmeye çalıştıkları, surların önünde aylardır büyük bir kıtlık ve sefalet çekmekte olan haçlıların üzerine bir de korku dalgası yaydıkları ve nihayet onları kaçırmaya uğraştıkları intibai uyanmaktadır. Bu propagandanın nispi bir başarı elde ettiği de kaynaklar tarafından teyit edilmektedir; zira Aleksios Komnenos tarafından Haçlı ordusuna refakat etmekle görevlendirilen Bizanslı komutan Tatikios ve silahlı birlikleriyle birlikte orduda bulunan haçlı kontu Etienne de Blois, henüz şehir düşmeden çekip gitmişlerdi³⁰. O halde Latin kroniklerinde geçen bu kabil bulanık ipuçlarının ışığında, henüz ilk anda Süryanilerin, Antakya'yı kuşatmakta olan haçlı ordularına nispetle, kendileri üzerinde İslam hakimiyetinin devamını daha hayırlı addettikleri yahut en kötü ihtimalle muhtemel bir Latin hakimiyetine pek de sıcak bakmadıkları iddia olunabilir. Haçlı seferleri konusundaki

²⁸ Raimundus Aguilers, (FC:AEP), s. 154; Nitekim Aguilers, Antakya muhasarasına bizzat iştirak etmiştir.

²⁹ *Anonymous Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 125; Anonim müellif kuşatmaya bizzat katılmıştır.

³⁰ Tatikios'un şehir düşmeden sadece bir gün önce Haçlı karargâhını terk etmiş olması Bizans ve Latin kaynakları tarafından farklı şekilde yorumlanır. Gesta Francorum onun korkusundan, fakat yiyecek getirmek bahanesiyle karargâhtan ayrıldığını söylüyor. Bkz. *Anonymous Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 137; Anna Komnena'ya göre Tatikios korktuğu için karargahtan ayrılmamıştı. Şehri teslim almak üzere surların içinden Ermeni dönmesi Firuz ile anlaşmış bulunan Haçlı kontu Bohemund, şehri evvelce yapmış olduğu bağlılık yeminine aykırı biçimde Aleksios Komnenos'a teslim etmeyip kendi uhdesine almak istediği cihetle bir entrika düşünmüş ve Tatikios bunun neticesinde karargahtan kaçmıştı. Bkz. Anna Komnena (Terc. Umar), s. 334; Gerçekten de Haçlı kontlarının tamamı, ama isteyerek, ama sonradan bu sözden döneceklerini bile bile, İstanbul'dan geçişleri esnasında İmparator Aleksios Komnenos'a vasallık yemini etmişlerdi; bu çerçevede evvelce Bizans İmparatorluğuna ait olup şimdi ele geçirecekleri kentleri ona teslim etmek durumundaydılar. Bu hususta bkz. Azimi, (Terc. Sevim) s. 97, İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 43; Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 64, Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 309, 319, 322; Etienne de Blois'e gelince, onun henüz muhasara esnasında sefalet ve korkuya daha fazla dayanamayarak karargâhı terk etmesi, Türklerin propagandalarında nispeten başarılı olduklarına kesin delil teşkil eder. Onun karargâhtan ayrılışı için bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 81

çalışmalarıyla tanınan batılı bazı alimler de bu kanaattedirler. (Örneğin bkz. Runcimann I, s. 167)

Latin kaynaklarına göre Antakya'nın muhasarası esnasında Süryanilerin faal olarak gördükleri bir diğer saha ticaretti. Kuşatma yaklaşık sekiz ay sürmüştü, surların dışındaki ordular ilk günlerde yiyecek sıkıntısı çekmiyorlardı; bizzat orduda bulunan anonim müellifin belirttiğine göre her taraf bağlarla ve çeşit çeşit meyvelerle doluydu (*Anonymous Gesta Francorum*, s. 126). Lakin kuşatmanın uzaması birliklere katlanılmaz bir açlık darbesi indirdi; orduya komuta eden konklar için devasa kütlenin beslenmesi büyük bir problem teşkil etmeye başladı³¹. Askerler karınlarını bir müddet daha civar bölgelere yapılan yağma seferleri ile zorlukla doyurabildiler³², fakat katlık kısa süre sonra öyle bir noktaya geldi ki yiyecek aramak için küçük gruplar halinde karargâhın çok uzaklarına gitmek zaruret arz etti; bu ise Türk tuzaklarına düşmek ve öldürülmeye davetiye çıkarmak demektir. Karargahta kalan çoğunluğun durumu çok daha vahimdi; açlıktan ölenlerin sayısı her geçen gün artıyordu. Anonim Latin müellif, yiyecek bulmak için gönderdikleri adamlar her taraftan eli boş dönünce, Süryani ve Ermenilerin dağ taraflarında daha önceden bildikleri yerlere gittiklerini ve buğday ve yiyeceklerle birlikte geri döndüklerini söylüyor. Fakat bizzat aynı kayıttan anlaşılan, bu yardımın dindaşlara karşı acıma yahut yardım hissinden ziyade kar amacı güttüğüdür, çünkü Süryani ve Ermenilerin talep ettikleri ücretler çok fahişti; Haçlı karargâhındaki askerlerin bir kısmı, bu yüksek bedeli ödeyemedikleri için açlıktan ölmüşlerdi. (*Anonymous Gesta Francorum*, s. 136) Demek bir takım Süryaniler haçlılara karşı hiç de dini hislerle yaklaşmamaktaydılar, fakat görülüyor ki onlar, dünyevi şartlar bakımından haçlılara karşı körü körüne ve kesin bir düşmanlık içinde de değillerdi. Öyleyse Süryaniler bakımından ilk planda, tarihi tecrübe ve dini sebeplerle bir nebze olsun Müslüman yönetimlere meyyal oldukları, fakat pratikte ve müsait şartlar dâhilinde haçlılarla bir arada yaşamayı da deneyebilecekleri anlaşılmaktadır. Nitekim Süryaniler bu yönleri ile ilk andan itibaren haçlı seferlerini büyük bir iştahla karşılayan, onlara her türlü yardım ve yataklığı yapan komşuları ve dindaşları Ermenilerden kesin bir hat ile ayrılmaktadırlar³³.

Bilindiği gibi Antakya uzun bir kuşatmanın neticesinde, surların içinde vüku bulan bir ihanet sebebiyle düşmüştü³⁴. Şehrin düşmesi ve kentte Latin hakimiyetinin

³¹ Willermus Tyrensis II, (Trans. Cushing), s. 369; Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 334; Azimi, (Terc. Sevim), s. 36; *Anonymous Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 137; İbnü'l Kalanisi surların içerisinde de bir ara katlık yaşandığını söylüyor, bu yüzden fiyatlar çok artmış, sonra yeniden normale dönmüş. Bkz. İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 43

³² *Anonim Süryani Vekayinamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi)*, (H. A. R. Gibb'in notlarıyla İngilizce Terc. A. S. Tritton, Türkçe'ye Terc. Vedii İlmen), İstanbul, 2005, s. 10; Bu vekayinamenin metin tahlilli kısmı bir tercümesi için ayrıca bkz. Sebahattin Çelik, *Anonim Süryani Vekayinamesine Göre I. Haçlı Seferi: Metin Tercümesi ve Tahlili*, (Danışman Doç. Dr. Ali Öngül), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005

³³ Urfa'da Baudouin de Boulogne tarafından Urfa haçlı kontluğu kurulmasından (Mart 1098) Antakya'da yapılan ihanete kadar (Haziran 1098), daha ilk anda cereyan eden pek çok hadise Ermenilerin tavrını açıkça ortaya koymuş, ilerleyen süreçte yaşanan yüzlerce örnek de bunu teyit etmiştir. Bu iki hadisenin ilki için en kıymetli kaynak, elbette taraflı bir bakışa sahip olmakla birlikte, bizzat Baudouin'in maiyeti arasında bulunan Fulcherius Carnotensis, ikinci hadise için ise göz şahidi olan Raimundus Aguilers ve *Anonymous Gesta Francorum*'dur ve bu kaynaklar Ermenilerin tavırlarını çok açık biçimde aktarmışlardır. Bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 75; Raimundus Aguilers, (FC:AEP), s. 154; *Anonymous Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 151

³⁴ Bu husus ve yaşanan büyük katliam için bkz. *Urfalı Matteo Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (Terc. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 192; Bar Hebraeus, *Abu'l Farac Tarihi*, (İngilizce Terc. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Terc. Ömer Rıza Doğrul, 2 Cilt), 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, II, s. 339; Raimundus Aguilers, (FC:AEP), s. 154 v.d.; İbnü'l Esir X, (Terc. Özeydin), s. 228-230; İbn Al-Qalanisi, (Trans.

kurulması daha ilk planda, haçlıların Süryanileri nasıl değerlendirdikleri hakkında bir fikir verebilecek iki mühim gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bunların ilki düşen şehirde Süryanilere karşı icra edilen muamele, ikincisi de haçlı kontlarının Papa Urbanus II'a gönderdikleri bir mektuptur³⁵. Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, haçlıların Süryanileri yeni kurulacak olan Antakya Prinkepsliğinde –*Latin kaynaklarında evvelce geçen ilahi ve efsanevi hedefler uyarınca*- müslüman boyunduruğundan kurtarılmış özgür birer yurttaş olarak mı, yoksa mağluplar gibi mi değerlendirecekleri meselesi şimdiye kadar kapalı bir kutuydu. Nitekim tesadüf edilmekte olan gelişmeler, aslında haçlı kontlarının da bu hususta bir fikir sahibi olmadıklarını gösterecektir.

Willermus Tyrensis, bütün Doğu Hıristiyanlarını da dâhil ederek haçın zaferi vurgusunu katmerlemek istediği cihetle, Süryanilerin de müslümanlara karşı yapılan katliama katıldıklarını iddia etmektedir³⁶. Fakat gerçekte büyük yağma hareketinden Müslümanlar kadar Hıristiyan evlerinin de zarar gördüğü (Runcimann I, s. 180) bilinmektedir. Bu durum Willermus Tyrensis'in idealist yaklaşımını açıkça yalancı çıkarmakta ve haçlı askerleri tarafından din kardeşliği kabilinden mefhumların pek de umursanmadığını göstermekteydi³⁷. Çünkü yerli hıristiyanların maruz kaldığı muamele, hareketin başlangıçta var olduğu Latin kaynaklarınca iddia edilen dini ruhuna tamamen tezattı; hatta Albertus Aquensis o kargaşada yerli bazı Hıristiyanların da öldürülmüş olabileceğini ima etmektedir. (Albertus Aquensis, iv.23) Antakya'nın Türk hakimi Yağısıyan'ın yardım talebi üzerine harekete geçen, fakat Urfa önünde kaybettiği vaktin kıymetini ancak Antakya surlarına ulaştığında müşahede edebilen Kürboğa (Fulcherius Carnotensis, s. 85), o buraya ulaştığı esnada çoktan katledilmiş olan Antakyalı müslümanların değilse de en azından civardaki dindaşlarının son umuduydu, fakat onun dar görüşlülüğü ve ordudaki Türk beyleri küstürmesi müslümanlar adına bütün umutları tüketmişti³⁸. Kürboğa'nın dağılmaya zaten hazır ordusunu mağlup eden haçlılar, işte şimdi Antakya'ya gerçek manada hakim oldular. Artık şehrin yöneticisi Franklar olmuşlardı ve işte şimdi ne yapacaklardı? Çağdaş bir müellif şöyle söylüyor: “*Müslüman ahaliyi öldürmüşlerdi, fakat yerli Hıristiyanlara da güvenmiyorlardı. Hele özellikle Süryaniler, önceleri de ihanette bulunmuşlardı ve Latinlere sempati duymamaktaydılar. Bunların sadakatsizliği, şehri savunacak bir ordu için, dışarıdaki bir ordu için olduğundan çok daha zararlıydı.*” (Runcimann I, s. 181) Burada kentin muhasarası esnasında Türklerin Süryaniler tarafından desteklendikleri vurgusu kadar, şimdi bu husus

Gibb), s. 44 v.d.; Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 335; Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 83; Azimi, (Terc. Sevim), s. 37; *Anonymous Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 153

³⁵ Bilindiği gibi aslında Antakya düşmeden (2 Haziran 1098) önce henüz muhasara devam etmekteyken, Haçlı Kontlarından Baudouin de Boulougne Urfa'da ilk Haçlı kontluğunu kurmuştu. (Mart 1098) Lakin şehirde Haçlı Kontluğu kurulmazdan evvel hakim olan unsur Ermeniler olduğu ve Baudouin'in kurmuş olduğu kontlukta büyük oranda bunların parmağı bulunduğu cihetle, şu an için bu hadiseyi konu dışında tutmaktayız. Bununla birlikte Urfa'da büyük bir Süryani nüfus barınmaktaydı. Urfa Süryanileri ve onların haçlılarla ilişkileri, ilerleyen satırlarda bahis mevzuu edilecektir. Urfa Haçlı Kontluğunun 1098-1118 arası periyodu için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, İstanbul, 1974

³⁶ Bkz. Willermus Tyrensis II, (Trans. Cushing), s. 447; Süryanilerin yağmaya iştirak ettikleri yönündeki kayıt gerçeği yansıtmaya gerektir, çünkü hem bizzat kendi evleri yağma edilmekte hem de Türklerle aralarında herhangi bir çekişme bulunmamaktaydı. Lakin siyasi hayatta Süryaniler kadar mütevazı olmayıp daima beklenti içerisinde olan Ermenilerin ve hatta Greklerin, Türklere karşı belirli bir hirs içinde hareket ve katliama iştirak etmeleri ihtimal dahilinde olmalıdır.

³⁷ Fulcherius Carnotensis Antakya'yı ele geçiren haçlı askerlerinin ahlaksızlıklarını üstü kapalı bir biçimde aktarır. Bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 85

³⁸ Bütün İslam tarihçilerinin en büyüklerinden İbnü'l Esir bu sebeple Kürboğa'yı, genel olarak yaptıkları hatalar sebebiyle de başka bir takım müslüman liderleri isabetli bazı tenkitlere uğratmaktadır. Bkz. İbnü'l Esir X, (Terc. Özyadın), s. 230, 281

hakkında bir çare bulunması gereğinin de belirtilmesi mühimdir. Filhakika haçlılar arasında şimdi bilhassa Süryanilere ve Melkitlere karşı nefret ve hiddet duyguları ayyuka çıkmaktaydı. Papanın temsilcisi Le Puy piskoposu Adhemar, öfke selini şimdiye kadar dizginleyebilmiş fakat bu sıralarda aniden ölmüştü. (Fulcherius Carnotensis, s. 91) Bu büyük kayıp haçlı kontlarını bir anda ve doğrudan doğruya, doğunun kendilerine gayet karışık ve oldukça yabancı gelen Hıristiyanlık doktrinleri ile karşı karşıya bıraktı; lakin onlar bu heretiklerle nasıl baş edeceklerini bilemediklerini söylemekteydiler. (MacEwitt, s. 1) Çünkü batılı bir yazarın da belirttiği gibi, haçlı liderleri, savaş meydanlarındaki meydan okumalara evvelden beri aşinaydılar, mamafih şimdiki gibi, teolojik mecrada tezahür etmekte olanlar onları çaresiz bırakmaktaydı (MacEwitt, s. 1). Haçlı kontlarının içinde buldukları bu gayet hassas durum, tam da bu sıralarda Papa Urbanus'a yazdıkları bir mektupta açıkça gözler önüne serilmekteydi. Mektup, Papa Urbanus'un haçlı hareketine aktif olarak katılması amacıyla kaleme alınmıştı ve bu araştırma açısından en mühim yönü, Doğu Hıristiyanlarının ve bilhassa Ortodoks Süryanilerin, açıkça sapıklık ithamı ile damgalanması ve onlara karşı mevcut hoşgörüsüzlüğün üstü kapalı şekilde yansıtılması olmuştu. Nitekim Franklar Papa Urbanus'tan, bu heretiklerle mücadele edebilmek için yardım talep etmekteydiler³⁹: “Biz, Türkleri ve paganları zor kullanarak kontrol altına aldık, fakat heretikler, Süryaniler, Yakubiler, Grekler ve Ermenilerin üstesinden gelemedik.” (Fulcherius Carnotensis, s. 95; *Anonymus Gesta Francorum*, s. 195) Vakıa gerçekten hayrete şayandı, henüz üç sene önce doğru dindaşlarına yardım etmek için yola çıktığını söyleyenler, şimdi bizzat papadan onlara karşı yardım talep etmekteydiler. Gayet açıktı ki bu mektup, haçlı reislerinin, gerçekte kendi dindaşlarıyla meskûn, fakat kendilerine tamamen yabancı bir dünyada yaşayabilme endişelerini dile getirmekteydi. (MacEwitt, s. 1) Ayrıca mektup vasıtasıyla Grek ve Süryani patriklerin haklarının örtülü bir biçimde reddolunduğunu ve Doğu Hıristiyanlarına karşı yükselen hiddetli seslerin, ilk defa olarak bu denli net bir biçimde, bizzat kendilerince ifade edildiğini (Runcimann I, s. 197) söylemek bile yersizdi. O halde batılıların haçının doğululardan farklı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Latin kaynaklarının ilahi ve efsanevi bütün iddiaları da henüz üç sene sonra bizzat kendileri tarafından yalanlanmış oluyordu.

Bohemund'u ilk prinkeps olarak Antakya'da bırakan ve Kudüs istikametinde hareketine devam eden haçlı birlikleri, bu yürüyüş esnasında da bazı Süryaniler ile ilişki kurdular; fakat bu ilişkilerin mahiyeti bir nebze olsun daha farklıydı. Güneye doğru inildikçe, Raimondus Aguilers'in bizzat ilgisine muhatap olan Marunî nüfus ağır basmaktaydı⁴⁰, o halde haçlılar ile şimdi ilişki kuranlar, muhtemelen Maruniler olmalıydı ve anlaşıldığı kadarıyla bunlar haçlılara, ırkdaşları olan Ortodoks Süryaniler nispetinde soğuk bakmamaktaydılar⁴¹. Bunu pek de garipsememek

³⁹ Mektubun metni için bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 95; Krey, eserinde herhangi bir Latin müelliften iktibas yaptığını belirtmeden mektubun metnini vermiştir. Bkz. August C. Krey, (FC:AEP), s. 195 v.d.

⁴⁰ Willermus Tyrensis ve Raimondus Aguilers, Haçlılar'ın Kudüs yürüyüşü esnasında karşılaştıkları bu Süryanileri (ki bunlar muhtemelen Marunî Süryanilerdi) açıkça zındıklıkla itham etmişlerdir. Hatta Raimondus kendilerinden bu kadar farklı bir Hıristiyan cemaate, gözleriyle gördüğü halde inanmamakta, bu durumu da Türklerin ve Arapların baskıları yüzünden onların Hıristiyan yasalarını unuttukları biçiminde zorlama bir izaha bağlamaya çalışmaktadır. Bkz. Willermus Tyrensis II, (Trans. Cushing), s. 601; Raimondus Aguilers, (FC:AEP), s. 244

⁴¹ Kudüs yolunda haçlı ordusu ile çeşitli vesilelerle ilişki kurmuş olan Süryaniler muhtemelen Maruniler olmalıdır. Çünkü XII. asırda Lübnan dağlarında Monothelist mezhebine mensup bulunan Maruniler yaşamaktaydılar. Maruniler Bizans baskısı sebebiyle İmparator Heraklius (610-641) döneminde Monothelist inancı benimsemişler ve Süryani Ortodoks ana kütleden kopmuşlardı. Bunlar 1180'li yıllarda Antakya'nın Latin patriği Aimery vasıtasıyla Roma kilisesinin otoritesini kabul ettiler; 1736 yılındaki Lübnan konsili ile de tamamen Katolikleştiler. Bununla birlikte hiyerarşi, litürji ve kanonlarını korumuşlardır. Haçlı seferlerinin genel Süryani ahali üzerindeki etkilerinin en

lazımdı, şimdilerde haçlılar, Anadolu'da ve Antakya önünde askeri ve Urfa'da diplomatik başarılar kazanmak, ayrıca geçtikleri her yerde Müslümanlara karşı tarifsiz bir düşmanlık göstermek suretiyle çok korkulan bir argümana dönmüşlerdi. (İbn Al-Qalanisi, s. 48) Filhakika Kudüs yolu üzerinde bulunan bazı Müslüman kentler bile muhtemelen bu sebeple savaşımadan kendilerine biat etmişti. Bununla birlikte Maruni Süryanilerin haçlılara karşı samimi gibi görünen davranışlarında, muhtemelen dini hassasiyetler de rol oynamış gibiydi, çünkü bu Süryanilerin haçlılara yardımı, bir korku kadar nispeten gönüllülük intıbaı da vermekteydi. Bunlar haçlı kontlarından Raymond'a rehberlik ederek Kudüs'e giden alternatif yolları ve bu yollar üzerindeki tehlikeleri kendisine ayrıntılarıyla anlatmışlardı. (Raimondus Aguilers, s. 244; Willermus Tyrensis II, s. 601) Haçlı ordusunun ilerleyişinin bundan sonraki safhasında, İsa'nın doğduğu şehir olan Bethlehem Süryanileri, başta Tancred olmak üzere haçlı kontlarını sevinç içerisinde şehirlerine davet ettiler⁴². Nihayet bazı Süryaniler, Kudüs muhasarası esnasında haçlı ordusuna kuşatma makinesi inşa edebilmek için gerekli olan keresteleri nereden bulacaklarını ve grejuva ateşini nasıl söndüreceklerini gösterdiler. (Albertus Aquensis, vi.2) Mamafih bu son iki hadiseye konu teşkil eden Süryanilerin, teolojik ve kristolojik açıdan hangi gruba mensup olduklarını tahmin etmek pek mümkün görünmemektedir.

Antakya ve Urfa'ya nispetle daha mütevazı olsa da Kudüs'te de hatırı sayılır bir Süryani (Ortodoks) nüfus yaşamaktaydı ve bunlar muhtemelen, şehir kuşatılmadan evvel kentin Fatımi valisi İftiharüddeve tarafından surların dışına çıkarılmış olan Hıristiyanların arasındaydılar⁴³. Kudüs katliamının acısı, Müslüman hafızalarda asırlar boyu tazeliğini korudu⁴⁴; Davud kulesine sığınmayı başarabilen küçük bir azınlık istisna⁴⁵, şehirden hiçbir Müslüman ya da Yahudi sağ çıkamadı⁴⁶. Surların dışında neticeyi beklemekte olan Kudüs'lü Hıristiyanlara gelince, ihtimal ki kimisi gerçekten memnuniyetten ve fakat *-içlerinde memnun olmayanların bulunması muhakkak olduğu cihetle-* kimisi de öyle görünmek zorunda oldukları için sevinç içinde Kudüs'e koşuştular. (*Anonymus Gesta Francorum*, s. 256 v. d.; Raimondus Aguilers, s. 261) Fakat gerçekte kendileri için gayet karanlık bir devrenin başlamakta olduğu, büyük ihtimalle bu yerli Hıristiyanların kahır ekserisi tarafından henüz tahmin edilmemekteydi.

mühimlerinden birisi budur. Bu hususta bkz. MacEwitt, s. 9; Monothelist doktrinini ortaya çıkışı ve ilk anda Bizans dünyasındaki tepkiler için bkz. Theophanes, (Trans. Mango&Scott), s. 460 v.d.

⁴² Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 99; Şehirde bir gün geçiren haçlılar kentten ayrılırken surlarda Tancred'in sancağı dalgalanmaktaydı. Demirkent, *Haçlı*, s. 49

⁴³ Şehrin müslüman yönetimi açısından bu, akıllıca bir davranıştı. Zira bunlara silah taşımak yasak olduğu ve ayrıca dindaşları olan Hıristiyanlarla yapılacak bir savaşta hiçbir suretle emniyet temin edilemeyeceği için asker olarak bunlardan faydalanmak mümkün değildi. Bkz. Runcimann I, s. 221; Şehirdeki Hıristiyan sayısının Müslüman sayısından daha fazla olduğu düşünüldüğünde İftiharüddeve, Antakya'daki gibi bir ihanetten de mutlaka çekinmiş olmalıydı. Bununla birlikte Yahudilerin şehirde kalmalarına müsaade edilmiştir.

⁴⁴ İbnü'l Esir yaşanan büyük katliamdan sonra müslüman şehirlerdeki hissiyatı ve acıyı çok canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Bkz. İbnü'l Esir, (Terc. Özeydin), X, s. 235

⁴⁵ Davut kulesinde Kont Raymond'un insafına sığınan çok küçük bir azınlık grubun şehirden canlı çıkan yegâne Müslümanlar olduğu hususunda bütün kaynaklar ittifak halindedirler. Bkz. İbnü'l Esir, (Terc. Özeydin), X s. 236; İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 48; Krşl. Raimundus Aguilers, (FC:AEP), s. 261

⁴⁶ Katliamın en canlı tasviri için bilhassa görgü tanığı olan Raimundus Aguilers ve Anonymus Gesta Francorum önemlidir. Bkz. *Anonymus Gesta Francorum*, (FC:AEP), s. 256 v. d.; Raimondus Aguilers, (FC:AEP), s. 261; Ayrıca bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 104-105; Urfa'lı Matteos, (Terc. Andreasyan), s. 199; İbnü'l Esir, (Terc. Özeydin), s. 235-236; İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 48 v.d.; Azimi, (Terc. Sevim), s. 37; Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 343; Bar Hebraeus II, (Terc. Doğrul), s. 340; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, (Terc. İlmen), s. 14; *Süryani Michael Vekayinamesi*, (Terc. Hrant D. Andreasyan), (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan 2 cilt Türkçe nüsha), II, s. 42

2- Haçlı Hakimiyeti Altında Antakya Süryani Kilisesi

Antakya ve Roma, bizzat baş havari Petrus tarafından kurulmuş olduğunu iddia eden apostolik kökenli iki kilise, Hıristiyan teolojisinin itikadi ve idari açıdan amentüsünü belirleyen ve ekümenik olduğu ihtilafsız yegâne konsiline göre (İznik 325), dini açıdan İskenderiye ile birlikte devasa Roma İmparatorluğu topraklarına hükmetme yetkisine sahip bulunmaktaydılar. Hıristiyanlığın azizler tarafından şekillendirilen efsanevi tarihlerinde misyonerliğin, dini münakaşaların ve kutsal kimselerin büyük merkezleri bunlar olmuştu. Bu iki kilise arasındaki en temel fark, Kadıköy konsili (451) dogmasına karşı sahip buldukları zıt kanaatler, yani birbirine hilaf ilahiyat görüşleriydi. Roma Kilisesi, İznik dogmasını bambaşka şekilde yeniden tanımlayan Kadıköy Konsili kararlarını itikadi açıdan kabul ediyordu; hatta daha doğru tabir etmek gerekirse, bu konsili Papa Leo (440-461) vasıtasıyla bizzat organize etmişti. Antakya Süryani Kilisesi ise evvelki konsil kararlarına sadık kalmaktaydı; Kadıköy Konsili kararları itikadi ve idari açıdan reddedilmekteydi. Bu çerçevede Roma Kilisesi kristosta ilahi ve beşeri iki tabiat, fakat bu iki iknumun içinde bir esas kabul etmekteydi⁴⁷; Antakya Süryani Kilisesi ise Petrus Kassar (468-488) ve Büyük Severius (512-538) gibi teologların şahsında, İskenderiye ekolünde sabit kalmıştı; vakıa, İsa-Mesih'te Baba ile aynı cevherden tek bir ilahi tabiat bulunmaktaydı⁴⁸. Her iki kilisenin litürjileri, ayin usulleri ve adetleri de bambaşkaydı; anılan bunca sebep, Latinler açısından daha ilk anda Süryani kilisesine ve müntesiplerine gayet soğuk bakmak için kafi gelmekteydi⁴⁹. Latinler şimdi Antakya, Kudüs ve Urfa ile bunların civarında bazı merkezlere sahip olmakla -İslam hâkimiyeti altındaki bölgelerde yaşayanlar hariç- Süryaniler üzerinde siyasi açıdan hâkimiyet tesis etmişlerdi; bu iki toplum ve dahi kilise arasında bir takım ilişkilerin yaşanması kaçınılmazdı.

Latinler hiç vakit kaybetmeden Kudüs ve Antakya'da birer patriklik, Urfa'da ise Antakya'ya bağlı bir piskoposluk ihdas ettiler; aslında daha doğru tabir etmek gerekirse yaptıkları, Kudüs ve Antakya'da yerli patrikleri azletmek ve yerine Latinleri getirmek oldu⁵⁰. Kudüs düştükten ve sokakları dolduran cesetler surların dışına atıldıktan sonra, şehrin yeni hakimleri derhal kentteki liderlik meselelerini ele aldılar. Lakin evvela seküler yönetici mi yoksa patrik mi seçilecekti, işte bu husus, ruhaniler ile kontlar arasında bir müddet gerginliklere sebep oldu. (*Anonymous Gesta Francorum*, s. 262; Raimondus Aguilers, s. 265; Willermus Tyrensis, s. 711) Mevcut hassas durum, ruhaniler lehine karara bağlandı fakat bu kez de patriklik makamına oturmaya layık bir isim bulunamıyordu. Latin kaynaklarına göre, sözde evvelce Pierre l'Ermite'i, yardım talep eden bir mektupla birlikte papaya ve batılı dindaşlarına göndermiş olan Melkit Patrik Symone, yeni patrik adayları arasında zikredilmiyor, Süryani yahut başka bir doğulu cemaatten bu göreve layık olabilecek herhangi bir ismin üzerinde durulmuyordu. Böyle bir keyfiyet hiç şüphe yok ki Latinlerin seferlerin öncesindeki söylemlerini yalancı çıkararak yeni bir delildi; mevcut gergin vaziyet çerçevesinde Süryanilerin ve diğer Doğu Hıristiyanlarının

⁴⁷ Hypostatic Union, yani İsa hakkındaki *Incarnation* tabirinin ifadesi için kullanılan, İsa, ilahi ve insani iki doğa ile yaşayan tek bir şahıstır yahut bu iki doğa bir şahısta birleşmiştir.

⁴⁸ One physis, yani İsa'nın insani (beşeri) doğası, ilahi olan tarafından domine edilmiştir. Oğul ile aynı özden olan İsa-Mesih, bir tek doğada bir insan ve bir esastır ki o, ilahi insandır.

⁴⁹ Nitekim haçlı kontları da Urbanus'a yazdıkları mektupta: "İsa tüm Antakya'yı Roma dinine vermiş oldu..." derken bu gerçeğe işaret etmiş olmalıydılar. Bkz. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 94

⁵⁰ Bu hususta bkz. Mustafa Korkmaz, "Sosyo Kültürel ve İdari Yapı", *Edessa'dan Urfa'ya II*, (Editör Mehmet Çelik), Ankara, 2007, s. 156; Holt, s. 25 v.d.; MacEwitt, s. 53; Runcimann I, s. 227

kilise yönetimi hususunda talepte bulunmaya dahi cesaretleri yoktu⁵¹. Belliydi ki yeni patrik mutlaka Latinlerden olacaktı. Nitekim piskoposların seçimi Kudüs'ün ilk Latin patriğini Arnoul olarak belirledi (*Anonymus Gesta Francorum*, s. 262; Raimondus Aguilers, s. 263); kendisi gayet dar görüşlü ve bağınazdı; derhal, tıpkı kendisinden kısa süre sonra yeni Latin patrik Daimbert'in de yapacağı gibi, tamamen kiliseyi Latinleştirmek siyaset ve kanaatine tutundu. Bu çerçevede Kutsal Mezar kilisesinde şimdiye kadar kendi usulleri dairesinde ayın yapmış olup doğu kilise adetlerine uyan bütün papazlar aforoz edildi (Urfa'lı Matteos, s. 207). Zira bu ana kadar Kutsal Mezar kilisesi, başta Süryani, Ermeni ve Grek olmak üzere bütün Doğu Hıristiyan mezheplerinin mihraplarını ihtiva etmekteydi⁵². Arnoul vakit kaybetmeksizin bu defa gerçek haç meselesini ortaya attı ve İftiharüddeve, Hıristiyanları şehirden çıkardığı esnada bir Süryani tarafından saklandığı rivayet olunan gerçek haçı doğululardan talep etti (Willermus Tyrensis II, s. 711). Latin patrik, ancak şiddetli işkenceler ile bunun yerini öğrenebildi; Doğu Hıristiyan ruhaniler, kendi haklarını bu denli reddeden birisine, kutsiyet affettikleri böyle bir emaneti vermek istemiyorlardı⁵³. Süryaniler, tıpkı doğunun diğer Hıristiyan milletleri gibi, Kudüs'te bulunan yüksek rütbeli bütün ruhanilerini, haçlıların azletmesi sebebiyle yitirdiler; onlar için şimdi artık Latin hiyerarşisini kabul etmekten başka hiç bir çare kalmadı. (Runcimann I, s. 227)

Antakya'daki Latin yapılanması bazı açılardan Kudüs ile paralellik arz etmesine karşın farklı bir takım hususiyetlere de malikti. Tıpkı Kudüs gibi burada da Latinler, Süryani ve Grek patriklerin haklarını reddetmişlerdi, fakat Kudüs'ten farklı olarak burada Bizans'ın belirli bir ağırlığı vardı; Aleksios Komnenos, Grek Patrik Ioannes Oksites'in ve yüksek rütbeli bütün Grek ruhanilerin kiliseden kovulacağını ve yerlerine Latinlerin atanacağını duyduğunda öfkeden küplere binmişti. (Runcimann I, s. 228) İmparatorun kendi tebaası saydığı Melkitler, hararetle Bizans hakimiyetini beklemekteydiler, fakat Antakya kilisesinin en eski ve gerçek sahibi olan Süryanilerin, tıpkı Kudüs'te olduğu gibi burada da dayanacakları herhangi bir siyasi otorite bulunmamaktaydı. Süryaniler, tarihlerinin bu yeni evresinde, bizzat ilk defa olarak Hıristiyan tesmiye edilip kilisesini teşekkül ettirdikleri Antakya'da, dini açıdan yaşanan Latin-Grek çekişmesi sebebiyle tamamen arka planda kaldılar. Antakya'da önce Bohemund, sonra Tancred, tamamıyla kiliseyi Latinleştirmek siyasetine tutunmuşlardı, fakat bunlar bahsi geçtiği gibi, kiliseden uzaklaştırmak istedikleri Greklerin arkasında Aleksios Komnenos'un şahsında gayet kudretli bir rakip buldular. Bohemund'un 1105 yılında Avrupa'ya vasıl olduktan sonraki icraatları, Antakya'da gerek dini ve gerekse siyasi açıdan yaşanan Latin-Bizans çekişmesini açıkça gözler önüne sermektedir. Bohemund, Papa Paschalis'i, İmparator Aleksios Komnenos'un en büyük Latin kilisesi düşmanı olduğuna ikna etti; nitekim bunların aralarında yapmış oldukları bir anlaşma, Roma ve İstanbul kilisesinin ayrışım süreci açısından pek mühim bir kırılma noktası olacaktı. (Runcimann II, s. 39) Bununla da yetinmeyen Bohemund batıdan bizzat Bizans imparatorluğuna savaş ilan etti (1107). Bir yıl kadar cereyan eden muharebeler

⁵¹ Runcimann I, s. 224; Hâlbuki bunlar sözde, Pierre l'Ermite'i tanıyıp teşekkür etmek için ayaklarına kapanmışlardı. Bkz. Willermus Tyrensis II, (Trans. Cushing), s. 693

⁵² Nasır-ı Hüsrev, Doğu Hıristiyanlarının Kudüs'teki tapınaklara gösterdikleri ihtimamı aktarmıştır. Bkz. Nasır-ı Hüsrev, (Terc. Terzi), s. 51, 55, 56

⁵³ Latin kaynakları bu hadiseleri üstü kapalı geçirirler. Örneğin bkz. Albertus Aquensis, (Trans. Edgington), v.44; Bununla birlikte yerli Hıristiyanların gerçek haçı Arnoul'a güzellikle ve seve seve verdikleri doğru olmayıp bunun için ağır işkencelerden geçirilmişlerdir. Bkz. Runcimann I, s. 227

neticesinde, devrin meşhur haçlı lideri Bohemund, Aleksios Komnenos tarafından ağır bir mağlubiyete uğratıldı; Antakya Prinkepsliği böylece hem siyasi ve hem de dini açıdan Bizans'a vassal olmayı kabul etti⁵⁴. Elbette bu çerçevede Antakya'nın Latin patriği uzaklaştırılacak, yerine Grek bir patrik atanacaktı⁵⁵. Bununla birlikte Aleksios Komnenos'un elçileri, Bohemund'un Antakya'daki naibi Tancred'e bunu şimdilik kabul ettiremediler; Antakya'da Latinlerin bağımsızlık, Bizanslıların hakimiyet iddiaları bundan sonraki süreçte de sürdü gitti.

Antakya ve Kudüs'e nispetle, Yakubi Süryaniler kırsaldakilerle birlikte Urfa'nın en kalabalık cemaatini teşkil etmekteydiler. Latinler burada sonradan başpiskoposluğa inkılab edecek bir piskoposluk ihdas ettiler; bu, Antakya patrikliğine bağlı bulunmaktaydı. Latinler Urfa'da Vaftizci Yahya kilisesine el koydular ve bu kilisenin Latin piskoposu, cemaatinin sayısıyla hiç de orantılı olmayan bir güce sahip oldu. Haçlılar cihetinden şu an için en büyük rakip addolunan Melkitler başta olmak üzere, Süryani ve Ermeni ahaliye müdahaleler derhal başladı. O kadar ki bu esnada şehirde Melkit bir piskopos bile bulunmamaktaydı. (Korkmaz, s. 156-157) Süryaniler ise üzerlerinden hiç eksik olmayacak haçlı müdahalelerini ve bunun menfi neticelerini pek yakında hissetmeye başlayacaklardı.

Haçlı seferleri başladığı sırada muhtemelen Süryanilerin en yoğun olarak yaşadıkları saha ise belki etkilerine nispeten maruz kalmakla birlikte haçlı istilasını yaşamamış olan ve Mardin ve Midyat gibi merkezleri kapsayıp el-Cezire sahasının içinde bulunan Tur-Abdin coğrafyasıydı. (Bkz. Adnan Çevik, s. 105-141) Haçlılar çağında Tur-Abdin Artukoğullarına bağlı bulunmaktaydı ve buranın Süryanileri, dini ve sosyal açılardan yönetim nezdinde büyük bir hoşgörü altında idare olunmaktaydılar. (Gabriel Akyüz, , s. 435) Dolayısıyla bu coğrafya Latin hiyerarşisine hiçbir zaman konu teşkil etmemiştir.

Aslında Süryani Kilisesi haçlı hareketi başlarken, İslam hakimiyeti altında tevarüs ettiği geniş müsamaha ve gösterdiği gelişmeye rağmen, bir taraftan da uzun müddettir eni sürekli genişleyip cemaat üzerinde yıpratıcı etkiler husule getiren bazı kilise içi mücadeleler ile uğraşmaktaydı. Bilhassa haçlı istilasının arifesinde, Ermeni hanedanlar tarafından idare edilmekte olan Malatya ve Urfa gibi bazı şehirlerde, Abdun isimli bir Süryani piskopos, alt üst ettiği yetmezmiş gibi bir de kiliseyi rüşvet skandallarına bulaştırmıştı. Süryani kilisesi geçmişteki bazı kargaşa dönemlerinde, Cyriacus (793-817), Dionysius of Tell-Mahre (817-845) ya da Ioannes bar Şusan (1063-1073) gibi dirayetli patriklerin şahsında ayakta kalmayı ve bağımsız varlığını sürdürmeyi başarmıştı; fakat gün geçtikçe cemaatin eridiği de bir gerçektir. Vakıa Süryani kilisesi haçlılar bölgeye geldiklerinde, bu gayet hassas iç yapısı sebebiyle, dışarıdan bir müdahaleyi pek de kaldıracabilecek gibi görünmüyordu. (Sürecin tasviri için bkz. Zafer Duygu, s. 89-93, 137-166, 244-252) Süryani tarihinin mümtaz şahsiyetlerinden piskopos Said bar Sabuni'nin tam da bu sıralarda Malatya hâkimi Ermeni Gabriel tarafından katledilmesi ise cemaat üzerindeki puslu havayı daha da arttırmıştı.

⁵⁴ Bohemund-Aleksios savaşı, en geniş bir biçimde Anna Komnena'da bulunur. Bkz. Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 360-419

⁵⁵ Bohemund, Aleksios Komnenos ile imza ettiği anlaşmada şunu da söylemişti: "Ayrıca şuna da razı oluyor ve Antakya kilisesinde tapkı gören Tanrı adına and içiyorum ki Antakya patriği bizim soyumuzdan biri olmayacak; İstanbul'un büyük kilisesindeki din adamları arasından seçilerek İmparatorun atayacağı bir kişi olacaktır." Bkz. Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 431

XI. asrın sonlarında Malatya'yı, Ermeni olmasına rağmen kaynakların Kadıköy konsili yanlısı olarak gösterdikleri Gabriel yönetmekteydi⁵⁶. Haçlı istilasından sonra kızlarını Frank kontları ile evlendirmek için gösterdiği gayretlerle anılacak olan Gabriel (Süryani Michael II, s. 47; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 16), şimdilik kaydıyla Bizans'a tabi bir görünüm sergilemekteydi; fakat gerek mezhep farklılığı ve gerekse de zalimliği yüzünden Malatya'nın Süryani ve Ermeni ahalisi ondan nefret etmekteydiler. (Bar Hebraeus I, s. 342) 1095 yılında Sultan Kılıç Arslan şehri kuşattığında, kentte bulunan Süryani metropolit Said bar Sabuni, Gabriel tarafından, şehrin teslimini talep eden sultanın elçisi ile görüşmeye gönderildi; Gabriel ise bizzat duvarın arkasında saklanmış, konuşulanları dinliyordu. Bar Sabuni – *kendisinden nefret etmesine rağmen*- Gabriel'e ihanet etmemiştir; görüşme esnasında sultanın elçisine, şehrin kuşatmaya rahatlıkla dayanabileceğini söyledi. (Süryani Michael II, s. 43; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 16; Bar Hebraeus I, s. 336) Halbuki gerçek bu mecrada değildi, şehir büyük bir sefaletin pençesindeydi. Elçinin ayrılmasından sonra Gabriel ile metropolit arasında bir konuşma geçti. Anlaşıldığı kadarıyla Süryani metropolit, sultana itaat edilmesini kentin mukadderatı bakımından daha hayırlı bulmuş, bu kanaatini de Gabriel ile paylaşmıştı; keza ahalinin acınacak hali bizzat şehrin hakimi tarafından da müşahede edilebilecek kadar açıktı. Gabriel muhtemelen buna kinlendi, kısa bir müddet sonra da Süryani piskopos Said bar Sabuni'yi elleriyle öldürdü ve ayrıca kentteki pek çok önde gelen Süryani'yi katl yahut mallarını müsadere etti⁵⁷. Kılıç Arslan'a gelince, haçlı orduları yaklaştığı ve başşehri İznik tehlikede olduğu cihetle muhasarayı kaldırıp alalecele Anadolu'nun batısına geçmişti. Bundan sonraki yakın gelecekte Malatya civarında, ilk Antakya prinkepsi Bohemund'un Türkler tarafından esir edilmesine kadar, Anadolu Selçukluları, Danişmentliler, Haçlılar ve Gabriel arasında bir dizi hadiseler daha yaşanacaktır.

Süryani cemaat, yaşadıkları tüm şehirlerde, Malatya'da cereyan eden bu hadise sebebiyle müteessir oldular, fakat bir süre sonra Süryani kamuoyunun gündemi, tıpkı komşusu oldukları diğer milletler gibi haçlı seferlerine odaklandı. X. asrın son yılında Latinler, işgal ettikleri bölgelerdeki Süryaniler üzerinde hakimiyet tesis ettiler.

a. Süryani Kilisesine Haçlı Müdahaleleri

Süryani kilisesinin gerek hizipçilik ve gerekse de dâhili karışıklıklar yüzünden dış müdahalelere çok açık bir konumda bulunması, haçlı liderlerine, bu kiliseye istedikleri zaman müdahale edebilmek bakımından, ileride her birinin kıymetini titizlikle takdir edecekleri pek çok fırsat verecektir. Ermeni Thoros'un bertaraf edilip Baudouin de Boulougne'nin (1098-1100) iktidarı ele geçirmesiyle birlikte artık bir haçlı kontluğuna dönüşmüş olan Urfa'ya, XII. yüzyılda Süryaniler tarafından ilk ruhani ataması, Baudouin I'in Kudüs kralı olmasından sonra, 1101 yılında yapılmıştı. Bu tarihte Süryani patrik Athanasius (1091-1129), Gabriel'in katlettiği Said bar Sabuni'nin kardeşi Ebu Galip bar Sabuni'yi Basileios unvanı ile taltif etti

⁵⁶ *Anonim Süryani Vekayinamesi*, (Terc. İlmen), s. 14; Süryani Michael II, (Terc. Andreasyan), s. 43; Ermeniler ve Gregoryan kiliseleri, bahlı Hristiyanlara göre monofizitizm olan tek tabiat doktrinini kabul etmişlerdir.

⁵⁷ Bazı nüanslara rağmen Süryani kaynakları genelde paralel bilgiler verir. Bunlar içinde Patrik Michael ve Mafıryan Bar Hebraeus, anonim Süryani müelliften daha ayrıntılıdır. Bkz. Süryani Michael II, (Terc. Andreasyan), s. 43; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, (Terc. İlmen), s. 16; Bar Hebraeus I, (Terc. Doğrul), s. 335-337

ve Urfa'ya metropolit olarak atadı. (1101). (William Wright, 1891, s. 244) Fakat henüz kırk gün sonra, patrik ile metropolit arasında oldukça geniş akisler yaratacak bir kriz patladı. Mesele, kısa müddet önce isyankar tavırları ile Süryani kilisesini ziyadesiyle karıştırdığı belirtilen Abdun'un, vaktiyle dağıtacağı rüşvetlere kaynak yaratabilmek için Urfa'nın nüfuzlu ailelerine satmış olduğu patrikliğe ait eski bazı İncillerin iadesi ile ilgiliydi. Ebu Galip, henüz patrik tarafından Urfa metropolitliği görevine atanırken, patrikliğe ait bu emanetlerin iade edileceğine dair söz vermiş, hatta yazılı bir belge imzalamıştı. Fakat Ebu Galip yönetimindeki Urfa kilisesi şimdi bunları iade etmiyordu. Ebu Galip bar Sabuni topu, İncilleri kendisine teslim etmedikleri gerekçesiyle Urfa ahalisine atmaktaydı. (Matti Moosa, 2008, s. 657) Süryani kilisesi tarihinde katı tutumu ve idaresiyle tanınan patrik Athanasius, yaşanan bu hadiseler kendisine karşı açık bir başkaldırı manasına geldiği cihetle derhal Ebu Galip'i azletti ve ruhani unvanlarını askıya aldı. (Wright, s. 244; Moosa, s. 657) Buna karşın metropolit isyankâr tavrını sürdürüyordu; böyle bir sebeple azledilemeyeceğini ve patrikliğe ait emanetleri iade etmeyeceğini kesin bir dille bildirdi. Meselenin iç yüzü patrik tarafından, ancak Urfa'dan kendisine gelen ve Ebu Galip'in affedilmesini istihham eden elçiler ile karşılaşınca anlaşıldı, zira elçilik heyetinde, hadiselerle hiçbir ilgileri bulunmamasına rağmen, pek çok Frank da bulunmaktaydı. (Moosa, s. 658) Patrik, böylece Süryani kilisesinin tamamıyla dahilinde cereyan eden bu hadisenin, kendi uhdesinde bulunan yetkilere müdahale bakımından Latinler tarafından daha ilk anda bir bahane addedileceğini anlamış, fakat geç kalmıştı. Ebu Galip'in garip küstahlığı işte şimdi mana bulmaktaydı; Urfa Kontu Baudouin De Bourg (1100-1118) açıkça isyankar metropolit desteklemekteydi. (Wright, s. 244) Gerçekten de Ebu Galip, mensubu bulunduğu kadim kiliseyi hırslarına kurban etmekten hiç çekinmiyordu; neticelerini zerre kadar düşünmeden, kilise içindeki bu problemi hiç ilgisiz birisine, Antakya'nın Latin Patriği Bernhard'a taşımakta tereddüt göstermedi. (Runcimann II, s. 112; Korkmaz, s. 159) Süryanilerden nefret eden Bernhard'ın aradığı fırsat ayağına gelmişti, derhal Süryani patrik Athanasius'un huzuruna getirilmesini emretti. Böylece kiliselerin meşhur kadimlik iddiaları bağlamında değerlendirmek gerekirse, hiç kimsenin eline su bile dökemeyeceği St. Peter'in apostolik kökenli ekkümenik Süryani Kilisesi⁵⁸, Latin patrik Bernhard'ın şahsında şimdilerde tali bir konum tevarüs etmekte olduğunu ve adeta vassal bir piskoposluk muamelesi gördüğünü müşahade etmekteydi. Bernhard, Süryani tarihinde mümtaz bir yeri olup şimdi Latinler tarafından el konulmuş bulunan St. Peter (Mar Cassianus) kilisesinde yapılan toplantıda, Athanasius'a isyankâr metropolit Ebu Galip'i affetmesini söyledi, fakat Athanasius bunu reddetti. (Hanna Dolabani, s. 71; Runcimann II, s. 112; Moosa, s. 658) Franklar bu sırada patriği rüşvetçilikle suçladılar; kaynaklar her ne kadar bunu, aradaki tercümanın yetersizliğine bağlasalar da böyle bir izah gerçekte pek tatmin edici olmasa gerektir. Sonra Franklar patriğe bir kağıt verdiler ve yazılı şekilde Ebu Galip'i affetmeye zorladılar. Patrik Ebu Galip'e baktı ve şöyle dedi: "*bak Ebu Galip, beni ne hale düşürdün?*" Ebu Galip tarafından hala küstahça cevaplar alan patrik elindeki kâğıdı uzak bir yere fırlattı ve kafasını Franklara uzatıp şöyle dedi: "*kafamı kesin, fakat bu adamı yine de affetmeyeceğim.*" (Dolabani, s. 71; Moosa, s. 658; Runcimann II, s. 112) Latin patrik, derhal Süryani patrik ile metropolit Ebu Galip'in dövülmelerini emretti. Neyse ki Athanasius bu feci muameleden, böyle bir eylemin

⁵⁸ Antakya'nın erken dönemde Hıristiyanlık tarihinde temayüz ettiği fevkalade konum için bkz. Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (Terc. Nurettin Hiçyılmaz), Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 190

katedralde gerçekleştirilemeyeceğini söyleyen bir Frank piskopos sayesinde kurtuldu ve Antakya Süryani Meryem Ana kilisesine sığındı. (Dolabani, s. 71; Moosa, s. 658; Runcimann II, s. 112) Burada odasına kapandı ve beş gün boyunca kimse ile konuşmadı; Franklar, bu mesele hakkında bir konsil tertip edip Ebu Galip'i affedinceye kadar onu Antakya kentini terk etmekten men etmişlerdi. Birkaç gün sonra, Urfa'nın Melkit inançlı meşhur bir filozofu ve aynı zamanda patrik Athanasius'un sevdiği bir dostu olan Abdülmesih araya girdi; anlaşıldığı kadarıyla çok müteessir olan Süryani cemaat ondan bunu istirahat etmişti. Abdülmesih patriğin yanına gitti ve ona, problemi Antakya kontu Roger ile çözmesini söyledi. Gerçekten de patrik, ancak Roger'e rüşvet vermek suretiyle Antakya'dan ayrılmaya muktedir olabildi (Korkmaz, s. 159; Moosa, s. 658) ve buradan kendisini himaye etmekte olan Artukoğullarının arazisine, Amid'deki Kankart manastırına çekildi. (Runcimann II, s. 112)

Mesele patrik Athanasius için böylece kapanmadı, derhal bir emirle Urfa'daki Süryani kiliselerini kapattı, çanlarını susturdu. Anlaşılan o ki, yaşananların faturasının Urfa'daki Süryani cemaat tarafından ödenecek olması, o an için din adamlarını pek de ilgilendirmiyordu. Nitekim Urfa'lı Süryaniler, kendi din adamları tarafından, Latin kilisesine devam etmek mecburiyetinde bırakıldılar (Moosa, s. 658; Runcimann II, s. 112; Korkmaz, s. 159; Dolabani, s. 71), zira Athanasius-Ebu Galip kavgası yüzünden kentte faaliyette bulunan bir Süryani kilisesi kalmamıştı. Lakin bu keyfiyetin sadece çocukların vaftiz işlerinin Latin kilisesinde görüldüğü şeklinde mi yoksa bir kısım Süryaninin artık mezhep değiştirdiği yönünde mi yorumlanması gerektiği araştırma ve tartışmaya açık bir konudur. Böylece Urfa, haçlıların Süryani kilisesine müdahalesi neticesinde idari açıdan ana gövdeden kopuk ayrı bir birim hüviyeti kazanmış oldu. Gelecekteki hadiselerin de göstereceği gibi bu durum, Süryani kilisesi tarihinde önemli bir kırılma noktası olacaktır.

Süryani kilisesi ve din adamları, hem de daha ilk anda, haçlı müdahalesini müşahede ve bunun olası neticelerini takdir etmiş olmalıydılar. Fakat bu haçlı müdahalesi ve dahası onlara böyle bir fırsatın bizzat Süryani din adamları tarafından verilmiş olması ne kadar düşündürücüyse, bir süre sonra patrik Athanasius tarafından da aynı hatanın tekrarlanacak olması bir o kadar şaşırtıcıdır. Patrik Athanasius Amid'de Kankart manastırında bulunduğu sırada, iki aile arasında cereyan eden ve kendisine taşınan bir mülkiyet davası ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu kez problemin kaynağı evvelce afroz edilmiş olan Ebu Galip yanlısı diyakoz Isaac'tı. Görüldüğü gibi kilise kelimenin gerçek manasında kontrol edilemez bir hale gelmişti; Isaac, Amid hakimini kendi tarafına çekebilmek için uğraşıyordu. Fakat muhtemelen bu sırada patriğin akıllı hala Urfa'daydı ve şimdi Amid'de cereyan eden ve yine kendi uhdesinde bulunan problemleri, Urfa'nın yeni hakimi Joscelyn ile yaklaşabilmek için bir fırsat telakki etmekteydi. Anlaşılan o ki Athanasius'un hedefi, Ebu Galip'i kendi silahı ile vurmaktır, yani Urfa'da değişen haçlı kontunun siyasi desteğini kendi tarafına çekebilmektir. Muhtemelen patrik, Ebu Galip'e karşı bu şekilde bir denge kurabileceği zannındaydı; Ortadoğu'daki siyasi konjonktürün artık bambaşka mecralarda seyretmekte olduğu ve haçlı kontları ile iyi geçinmenin hayati zarureti, patrik tarafından yeterince anlaşılmıştı. Binaenaleyh tıpkı Ebu Galip'in yaptığı gibi, şimdi patrik de kendisi, ruhanisi, cemaati ve Amid hâkimi arasında yaşanan hadiseleri Franklara, Urfa kontu Joscelyn'e (1118–1131) taşıdı. Athanasius ayrıca, Isaac'ı affetmediği için kendisini şehirden dışarı bırakmayan Amid hakimine karşı

da bir denge sağlamak istemiş olmalıydı. Michael Bar Şhumana adlı elçi Joscelyn'e gönderildi ve efendisi Athanasius'un onunla görüşmek istediği kendisine iletildi. Rivayetlere göre Joscelyn, Amid hâkimini tehdit ederek patriğin şehir dışına çıkışını sağladı. Sonra bu ikisi arasında Tell-Başir'de bir görüşme yapıldı. (Moosa, s. 659; Dolabani, s. 72) Patrik Athanasius'un bu görüşmeden hangi duygularla ayrıldığını bilmek pek mümkün görünmüyor; fakat bundan sonra yaşanacak olan gelişmeler, Joscelyn'in bu görüşmeyi, Süryani kilisesinin bizzat şahsına ve hatta Urfa haçı kontluğuna tabiiyeti şeklinde tasavvur ettiğini gösterecektir.

1129 yılındaki Süryani patriklik seçimleri bu iddiaya bariz bir kanıt teşkil eder. Yeni patrik Yuhanna Mavdyono, patriklik tacını Joscelyn'in de katıldığı bir törenle, hem de Büyük Frank kilisesinde giydi. (Korkmaz, s. 159; Moosa, s. 663) Süryani kilisesinin genel olarak karakteri ve Latin kilisesi ile arasında olan teolojik uçurum dikkate alındığında, böyle bir keyfiyetin Süryani din adamları tarafından rıza ile kabul edilmiş olması pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca kesin olan vakıa, seçimlerin tamamen Joscelyn'in nezaretinde gerçekleştirilmiş olmasıdır ve seçimin hemen akabinde Ebu Galip bar Sabuni'nin patrik cihetinden affedilmiş olması (Korkmaz, s. 159; Moosa, s. 663) bunu açıkça teyit eder. Latin ruhaniler de taç giyme töreninde hazır bulunmuşlardı. Fakat böylece, ortada teolojik bir ittifak yahut birleşme kararı alındığını gösteren hiçbir belge olmamasına ve dahi bundan sonraki tarihsel süreç, böyle bir durumun gerçekleştiğine dair en küçük bir ihtimale bile işaret etmemesine rağmen, Antakya Süryani kilisesi bir kez daha Latin kilisesine tabi bir konumda bulunduğunu görmüş oldu.

Şu halde Süryani teolojisi Latinler tarafından eninde sonunda mutlaka sorgulanacaktı ve bu da Kudüs konsili ile oldu. Bilindiği gibi her ne kadar Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda siyasi açıdan hakimiyet tesis etmiş olsalar da Franklar, bölgede güç ve prestij kaybına uğramış olan Bizans'ın tehdidini daima hissetmişlerdi. Bizans'ın, bölgede en azından dini açıdan varlığını ve etkisini sürdürülebilmek için Franklar ile Süryani ve Ermeniler arasında doktriner tartışmalar açmaya çalıştığı anlaşılıyor; bunu da muhtemelen bölgede yaşayan Melkitler aracılığı ile yapmış olmalıydılar. (Bu hususta bkz. Süryani Michael II, s. 122) Bu fırsat Bizans'ın eline şöyle geldi: O sıralarda Latin piskoposlar arasında yaşanan bir anlaşmazlık, işe papanın müdahalesini gerektirmiş ve durumun araştırılması ve düzenin sağlanması için Kudüs'e Roma'dan bir elçi gönderilmişti. Fakat elçi kısa süre sonra zehirlenerek öldürüldü. Papa, Ostia piskoposu Alberic'i derhal ikinci bir elçi sıfatıyla Kudüs'e yolladı ve yeni elçi Kasım 1139 tarihinde Kudüs'ün Latin patriği Radulf'u azlederek durumu kontrol altına aldı. (Moosa, s. 664) Alberic bir taraftan da Süryani ve Ermenilerin Kadıköy konsiline karşı oldukları ve sapkın teolojiler barındırdıkları muhteviyatında şikâyetler almaktaydı. (Süryani Michael II, s. 122) Muhtemelen bu iddiaların konu edildiği bir görüşmede, Alberic ile Ermeni Katolikos Gregory III (1113-1160) bir araya geldiler. 1140 yılında ise bizzat Alberic tarafından Kudüs'te bir sinod toplandı. Frank patriği, ruhani maiyeti ile birlikte Ermeni katolikosu, Kudüs'ün Süryani piskoposu İgnatius ve hangi gerekçe ve sıfatla burada bulunduğu bilinmeyen Urfa kontu Joscelyn II (Joscelyn I'in oğlu, 1131-1144) kilise meclisinde hazır bulundular⁵⁹. Sinod ilk olarak Bizanslılardan

⁵⁹ Süryani Michael II, (Terc. Andreasyan), s. 122; Baba-oğul Joscelyn'lerin Süryani kilisesi hakkındaki tasavvurlarının benzer olduğunun bir kanıtı bu olsa gerektir.

(Melkitler), Süryani ve Ermeniler hakkındaki iddialarını ispatlamasını istedi. Fakat İmparator burada bulunmadığı ve sinodu yönetmediği gerekçesiyle Melkitler bu sinodu boykot ettiler. Kendileri açısından haklıydılar, çünkü Bizans'ın teamülleşmiş dini kanaati uyarınca İmparatorun imzalamadığı bir konsil kararı geçerlilik kazanamazdı. Süryani Michael, Melkitler tarafından sinodun boykot edilmiş olmasını, onların ikiyezlülüğüne yoruyor. Fakat genel olarak Süryani kaynaklarının teolojik meseleleri ele alırken gösterdikleri tutum dikkate alındığında, Süryani Michael'in kaydının bundan sonraki kısmına şüpheyile bakmak icap eder. Çünkü o, kaydının devamında, Süryani ve Ermenilerin sinoda kendi inançlarını ihtiva eden birer kitap takdim ettiklerini, bunların İtalyancaya tercüme edildiğini ve sinod tarafından bu formüllerin doğru inanç (Ortodoks) kabul edildiğini söylüyor. (Süryani Michael II, s. 122) Süryaniler yahut Latinler itikadi düşüncelerini değiştirmedikleri cihetle bu konu bir muamma teşkil etmektedir ve muhtemelen Michael tarafından sonradan uydurulmuş yahut başka mecradaki gerçekler değiştirilerek aktarılmış olmalıdır. Sonra Franklar, Süryani ve Ermenilerden içlerinden başka bir doktrine inanmadıkları yönünde yemin istemişler ve Süryaniler bu yemini ettikleri için aklanmışlar; hâlbuki Ermeniler bu yemini etmemişler ve münafık oldukları yönünde bir kanaat husule gelmiş. (Süryani Michael II, s. 122) Joscelyn'e gelince, sinoda neden katıldığı, toplantı esnasında ne söylediği yahut nasıl davrandığı bilinmiyor fakat muhtemelen sinodun bir çuval inciri berbat etmesinden çekinmiş, bundan sonraki siyasi planlarında büyük bir hacim kaplayacak olan bazı Süryanileri ani bir aforoz kararıyla tamamen kaybetmekten korkmuş olabilir. Kim bilir, belki İtalyancaya tercüme edilen kitapların Ortodoks kabul edilmesinde bu vakianın, yani Joscelyn'in bir payı vardır, ki eğer öyleyse bu da hakikatin gerçek mahiyeti hususunda üçüncü bir ihtimal olur. Çünkü 1139 yılında yapılan Süryani kilisesi patriklik seçimleri, Urfa'nın haçlı liderlerinin Süryani kilisesi üzerindeki etkilerinin bir nebze azaldığını yahut hiç eksik olmayan siyasi kargaşa yüzünden Süryani kilisesi ile yeterince ilgilenemediklerini göstermekteydi. Halbuki Joscelyn II'in Süryani cemaat ve kilisesi hakkında söyleyecek çok sözü, onlar için tasarladığı pek çok planı bulunmaktaydı.

Joscelyn II'in Süryani kilisesi ile ilgili olarak bundan sonraki faaliyetleri, onun bu kilise üzerinde yeniden tam hakimiyet tesis etme ve kiliseyi yeniden kendisi için müdahale alanı haline getirme çabası gibi görünmektedir. 1139 yılında yapılan patriklik seçimlerinde Antakya kürsüsüne Yuhanna (bar Kıtıre), Athanasius unvanı alarak çıkmış, nasıl olduysa bu seçimler, kilise kanunlarına uygun bir biçimde ve bağımsızca yapılmıştı⁶⁰. Fakat muhalif Süryani piskoposlar Joscelyn II'e başvurmakta ve seçimlerin kilise kanunlarına uygun olmadığını söylemekte gecikmediler. Joscelyn II, Gerger piskoposu Timothy'i çağırarak bu durumu soruşturdu, fakat anlaşılın o ki Timothy, isyankar piskoposların iftiralarına destek vermedi. (Moosa, s. 665) İşin doğrusu, doğal olarak Süryani kilisesinin kanonları Joscelyn'in umurunda değildi, onun aradığı kiliseyi kontrol ve ona müdahale edebilmek için sadece bir bahaneydi ve Süryani din adamları, tıpkı kendisinden önceki haçlı kontları gibi Joscelyn II'i de bu fırsattan hiç mahrum bırakmıyorlardı. Bu çerçevede Joscelyn, aslında seçimlerin müslüman bir bölgede yapılmış olmasına

⁶⁰ Seçimler, Müslüman hakiminin müsaadesi ile Amid'de yapılmıştı. Bu yönde bir talep de Süryani piskoposlardan gelmişti. Bkz. Dolabani, s. 76; Öyleyse Süryani din adamlarının, önceki patriklik seçimlerindeki tecrübelerle kiliseyi en azından bu kez Frankların müdahalelerinden sakınmak istedikleri düşünülebilir. Görünürde bunu başarmışlardı, fakat gelişmeler bu çerçevede olmayacaktır.

ve patriğin seçimden sonra kendisine gelip biat etmemiş bulunmasına kızgındı. Tıpkı adaşı olan babası gibi, oğul Joscelyn'in de Süryani kilisesini kendisine tabi bir müessese addettiği bir kez daha bu beklentisi ile müşahede edilmektedir. Nitekim hâkimiyet sahası içinde patriğin adının anılmasını yasakladı, hatta bizzat bazı yerlere Süryani piskoposlar atadı⁶¹. Süryani kilisesi, özellikle V. ve VI. yüzyıllarda Bizans merkezinden atanan ve kaynaklarda gasıp diye nitelendirilen bazı din adamlarını görmüştü (bkz. James of Edessas. 316 v.d.; *Syriac Chronicle*, 3.59 v.d.), fakat anlaşılın o ki o vakitler Süryani cemaat ve kilisesi onları asla kabul etmemişti. Şimdi durum başkaydı; Süryani kilisesi kendi içinde birlik teşkil etmekten uzaktı. Joscelyn II tarafından Urfa'ya atanan piskopos Kışum'lu Basileios bar Şumana, Urfa, Süryani ve hatta İslam tarihi açısından mühim bir zat olacaktı. Bu atamanın Joscelyn tarafından neden yapıldığı, Zengi tarafından Urfa'nın ele geçirilmesinden sonra anlaşılacaktır.

Patrik Athanasius bar Kitre hem güvenilir din adamları ve hem de siyasi durumu itibariyle doğal olarak Joscelyn'in otoritesine meydan okuyabilecek bir konum temayüz etmiyordu, kısa bir süre önce Ebu Galip yüzünden Süryani patriğin başına gelenler elbette hatırlıydı. Athanasius bar Kitre, Joscelyn'e daha fazla meydan okuyup Edessa bölgesini toptan kaybetmeyi göze alamadı ve bu sebeple, Joscelyn'in kendisi namına yapmış olduğu atamaları onaylamak zorunda kaldı. Bununla da yetinmedi, 1143 yılı sonbaharında, Kudüs'ten, kral Baudouin III'in taç giyme töreninden dönmekte olan haçlı kontunu Tell-Başir'de ziyaret etti (Moosa, s. 665); çünkü muhtemelen Joscelyn tarafından atanmış olup tamamen onun kontrolünde bulunan Urfa civarındaki Süryani din adamları hala patriğe muhalif ve dargındılar. Şu halde patrik, kilisesi üzerinde büyük baskı tesis etmiş olan ve Urfa yöresindeki piskoposları kendisine karşı oynayan Joscelyn ile arasını düzelterek kilisede birliği sağlamak mecburiyeti hissetmiş olmalıdır.

Joscelyn'in yaptığı ruhani atamaların patrik tarafından onaylanması, Süryani kilisesi tarihinde telafisiz neticeler yarattı. Joscelyn, Antakya Süryani patriği namına Urfa bölgesine ruhani atarken dini liyakat değil, kendisine sadakat aramış ve böyle kişileri seçmişti. İşte tam da bu noktada, kısa süre önce patrik ile Ebu Galip arasındaki çekişme sebebiyle Latin kilisesi lehine bir kısım cemaatini kaybetmiş olan Süryani Kilisesi, 1144 ve 1146 yıllarında yaşanan hadiseler zinciri ile Urfa cemaatinin neredeyse tamamını kaybetti.

1144 yılı Kasım ayında, Joscelyn ve askerleri şehirde bulunmadıkları bir sırada, Suriye'nin o dönemki en nüfuzlu müslüman lideri olan Zengi Urfa'yı kuşattı. (bkz. İbn Al-Qalanisi, s. 266-268; İbnü'l Esir XI, s. 94-96; Süryani Michael II, s. 127 v.d.; Urfa'lı Matteos, s. 297 v.d.; Bar Hebraeus II, s. 378-379; en geniş tafsilat için bkz. *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 53-62) Şehrin Latin piskoposu Hugue II (Süryani kaynaklarında Papyas) kentin müdafaasını üzerine aldı; Süryani piskopos Basileios bar Şumana ve Ermeni piskopos Ahnaniyos da o sırada kentteydiler. (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 53) Bizzat Süryani kaynaklarına göre Zengi, büyük bir zenginliğe ve tarihi mirasa sahip olan Urfa'nın kuşatma yüzünden zarar görmesini istemiyor, bu sebeple birbiri ardına elçiler göndererek kentin amanla kendisine teslim edilmesini talep ediyordu. (Süryani Michael II, s. 128; *Anonim Süryani*

⁶¹ Dolabani, s. 76; Moosa, s. 665; Süryaniler içinde bu durum, gücün kötü insanların eline geçmesi şeklinde değerlendirilmekteydi. Bkz. Korkmaz, s. 159

Vekayinamesi, s. 53) Franklar onun bu temaslarına istihza ile karşılık verdiler. Türkiye’de günümüzde kaleme alınıp Zengi’nin Urfa’yı kuşatmasını konu edinen çağdaş eserler umumiyetle, Basileios bar Şumana’nın, kentin Zengi’ye teslim edilmesini istediğini yahut bu yönde kanaat beyan ettiğini aktarırlar. Basileios bar Şumana’nın, Latin piskopos tarafından reddedilen ateşkes talebi gerçekte bu şekilde değil, Urfa kuşatmasını en tafsilatlı şekilde aktaran Anonim Süryani Vekayinamesinde açıkça belirtildiği üzere, Joscelyn yardım ulaştırana kadar kentin dayanabilmesi manasında anlaşılmalıdır⁶². Nitekim Basileios bar Şumana’nın aslında Joscelyn tarafından atandığı ve bu atamanın patrik tarafından mecburen kabul edildiği hatırlandığında hadisenin cereyan şekli daha da berraklaşmaktadır. 1146 yılında Urfa bu kez Joscelyn tarafından kuşatıldığında yaşanacaklar ise bu iddiamıza kesin delil teşkil eder.

Aralık 1144’te Urfa, kılıç zoruyla Zengi tarafından fethedildi ve kentte yeniden Müslüman bir yönetim tesis olundu. (İbnü’l Esir XI, s. 96; İbn Al-Qalanisi, s. 267) Urfa’nın Zengi tarafından fethi pek çok kaynakta yer bulmuş ve küçük bazı farklılıklara rağmen genellikle birbirine paralel bilgiler aktarılmıştır. Buna göre Türk askerlerin ilk olarak kentte yağmaya giriştikleri, piskoposları da dahil şehirde bulunan bütün Frankların öldürüldüğü ve fakat bundan sonra Zengi tarafından yağma hareketinin durdurulduğu kesindir. (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 56; Bar Hebraeus II, s. 379; Süryani Michael II, s. 128; Urfa’lı Matteos, s. 297; İbnü’l Esir XI, s. 96; İbn Al-Qalanisi, s. 268) Bilhassa Süryani ve ayrıca İslam kaynaklarında, Frankların dışında kimsenin zarar görmediği, Süryani ve Ermenilerin güvenlik içinde evlerine döndükleri, halka Zengi tarafından çok iyi muamele edildiği ve geçimlerinin temini için gerekli olan bütün ihtiyaçların bizzat kendisi tarafından karşılandığı belirtilir. (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 56; Bar Hebraeus II, s. 379; Süryani Michael II, s. 128; Urfa’lı Matteos, s. 297; İbnü’l Esir XI, s. 96; İbn Al-Qalanisi, s. 268)

Basileios bar Şumana’nın, yani statüsünü ve hatta ruhani rütbesini Joscelyn’e borçlu olup onun nüfuzu altında bulunan Urfa’nın Süryani metropolitinin bu sırada Türklerle olan münasebeti de Süryani kaynaklarında geniş yer bulmuştur. Anonim Süryani Vekayinamesine göre bar Şumana evvela Zengi’nin komutanlarından Selahaddin ile görüştü. Selahaddin ondan kendilerine sadık kalacağına dair yemin etmesini istedi, kendilerine iyi davranmak istediklerini ve tutsakları serbest bırakacaklarını söyledi. Evvelki devirlere bakarak Urfa’nın İslam hakimiyeti altındaki durumu ile haçlı yönetimi altındaki durumunu karşılaştırmasını istedi: “*Bilirsiniz ki müslümanlar bu kenti aldıktan sonra iki yüz yıl yönetimlerinde kaldı, bir başkent kadar kalabalıktı. Fraklar aldıktan sonra bugüne kadar elli yıl geçti, görüyorsunuz, şehri harap etmişler. Vali size iyi davranacak, barış içinde yaşayın, onun yönetimine sığının ve onun için dua edin.*” (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 56; Süryani Michael II, s. 128) Anonim Süryani müellif burada belki, Urfa hakkında kendi fikirlerini beyan etmiş de olabilir.

Metropolit Basileios bar Şumana daha sonra Zengi tarafından huzura kabul edildi ve müslümanlarla iyi geçinmesi kendisine tembhlendi. Bar Hebraeus, Zengi’nin metropolit ile yakından ilgilendiğini, kendisine elbise takdim ettiğini, fakat şehri

⁶² “Süryani piskopos Zengi’den zaman istemek için Papias’la (Hugue II-Frank patrik) konuştu, belki o süre içinde yardım gelebilirdi.” Bkz. *Anonim Süryani Vekayinamesi*, (Terc. İlmen), s. 53

sulhen teslim etmemek yüzünden onu tevbih ettiğini kaydediyor. Basileius bar Şumana, Bar Hebraeus'a göre onu şöyle yanıtlamıştı: "*Mukadderat-ı ilahiye bunun böyle olmasını, sizin böyle bir zaferi kazanmanızı ve hükümdarlar arasında muhteşem bir şöhrat sahibi olmanızı irade etti. Biz, fakir ve masum kimseleriz, hıyanet etmedik, andlarımızı bozmadık.*" (Bar Hebraeus II, s. 379) Zengi metropolitin bu sözlerinden çok hoşnut olmuştu ve şöyle mukabelede bulundu: "*Doğru söylüyorsunuz metropolit! Andlarını bozmayanları Allah da insanlar da sever. Bilhassa ölünceye kadar andına sadık kalanları herkes taziz eder.*" (Bar Hebraeus II, s. 379)

Anonim Süryani Vekayinamesi Urfa'dan sonra Suruç'u da fetheden Zengi'nin, Halep'te bir müddet kaldıktan sonra bir kez daha Urfa'yı ziyaret ettiğini kaydediyor. Buna göre Zengi bilhassa Süryaniler ile yakından ilgilenmiş, metropolit ile yine yakın bir diyalog kurmuştu; Süryanilere ait Aziz Yuhanon kilisesi Zengi tarafından ziyaret edilmişti ve bu kiliseye çeşitli hediyeler sunulmuştu. (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 62)

Basileius bar Şumana'nın gerek söylemleri ve gerekse de hareket tarzıyla müslümanlar nezdinde itibara kavuştuğu ve kentin o sıralarda en önde gelen, en nüfuzlu şahsının da kendisi olduğu anlaşılıyor. Fakat gerçekte konumunu ve varlığını haçlı kontuna borçlu olduğunu unutmamıştı yahut en kötü ihtimalle yaşanacak hadiseler yüzünden yeniden hatırlamak zaruretinde kalacaktı. Zengi ölüp oğlu Nureddin idareyi ele alınca Joscelyn Urfa'yı yeniden ele geçirme hayaline kapıldı ve şehirdeki Hıristiyanlar ile derhal bağlantı kurdu. Kaynaklar bu Hıristiyanları Ermeniler olarak göstermekle birlikte⁶³, Basileius bar Şumana'nın da onların arasında olabileceği yahut başta bir kararsızlık yaşamakla birlikte sonradan hareket tarzını netleştirip açıkça Joscelyn'i desteklediği anlaşılmaktadır. Basileius bar Şumana, bir üçüncü ihtimalle şehirdeki Türk yönetiminden memnun olup üzerlerinde yeniden haçlı iktidarının kurulmasını istemiyor da olabilir, fakat eğer gerçek bu mecradaysa, kent Joscelyn tarafından kuşatıldığı sırada, hem Joscelyn ile geçmişteki ilişkilerinden kaynaklanan kişisel hassas durumu ve hem de kendisinin dışında gelişen konjonktürel sebeplerle başka bir hareket tarzı takip etmek imkânından mahrum bulunmakta olduğu da düşünülebilir.

Urfa'nın bu kez Joscelyn tarafından kuşatılmasını en tafsilatlı şekilde *-her ne kadar şehirdeki Ermenilerin yardımını görmezden gelse de-* yine Anonim Süryani Vekayinamesi aktarır. 1146 yılında kent Joscelyn tarafından kuşatıldı. Diğer bütün kaynaklara göre Frank askerler Ermeniler tarafından surların içine alındılar, Anonim Süryani Vekayinamesine göre ise o an için boş bulunan bir burçtan kaleye girmeyi başardılar. (İbnü'l Esir XI, s. 107; Bar Hebraeus II, s. 383; İbn Al-Qalanisi, s. 274; Krşl. *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 64) Bizzat anonim Süryani müellif, Urfa idarecilerinin Halep'li müslüman liderler tarafından Joscelyn'in askeri hazırlıkları karşısında evvelce uyarıldıklarını belirttiği (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 64) cihetle, surlarda boş bir burcun bırakılması imkan dahilinde olmasa gerektir. "*Beyinsiz budalalar*" diyor anonim müellif: "*Türkleri unutup müslüman ve*

⁶³ İbnü'l Esir ve Bar Hebraeus'a göre Ermeniler, İbnü'l Kalanisi'ye göre şehrin Hıristiyanları Joscelyn ile gizlice ittifak kurdular. Anonim Süryani Vekayinamesi bu bahsi meskut geçiyor. Bkz. İbnü'l Esir XI, (Terc. Özyayın), s. 107; Bar Hebraeus II, (Terc. Doğrul), s. 383; Krşl. İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 274; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, (Terc. İlmen), s. 63

hıristiyan evlerini ve dükkanlarını yağmalamaya başladılar.” (Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 64) Bu, Türkler’e iç kaleye kaçabilmek için fırsat vermiş ve Joscelyn surların içini kontrol altına almasına karşın iç kaleyi eline geçirememiştir. Joscelyn derhal Süryani metropoliti aradı ve ondan iç kaleyi yıkmak için aygıtları hazırlamasını istedi. Fakat gelişmeler Joscelyn’in umduğu gibi olmadı; iç kaleyi yıkmadığı bir yana, şehrin surları dışında da Türk askerler belirmeye başladılar. Anonim Süryani müellifin aktardığı bilgiler bize, meselenin ayrıntıları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Buna göre şehirde korku hat safhada olup sadece Frank askerler değil, yerli Hıristiyanlar da büyük endişe içindeydiler; her iki cihetten de Türkler tarafından sarılmışlardı. Gayet açıktır ki şehir halkı Türkler’e kent içinden yapılan ihanetin farkındaydı, çünkü Süryani cemaat, piskoposları Basileus bar Şumana’nın her türlü hareketinin kendilerini bağlayacağını biliyorlardı. Süryani ahalinin her gece büyük bir korku içinde Abgar manastırının yanındaki Frank kampında toplanması ve sıkıntı içinde bağrıışip titremeleri (Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 65), Basileus bar Şumana’nın Joscelyn-Nureddin eksenindeki davranış biçimini büyük oranda açıklamaktaydı. Vakıa Türkleri sadakat konusundaki kabiliyetine ikna etmiş olan Süryani metropolit, aslında şimdi verdiği söz ve ettiği yeminlere pek de sadık kalmamış; böylece aslında Türkler için bütün tarih boyunca hiç bir zaman bir hedef teşkil etmemiş Süryanileri büyük bir tehlikeye atmıştı. Joscelyn kaçmayı düşünmekteydi, çünkü Süryani halk onu pek ilgilendirmiyordu: “Kentli hıristiyanlar, kadın ve çocuklarla toplanıp Frankların kaçtığı görünce, onları Türklerin eline bıraktıklarını anlayıp sıkıntılarından bağırmağa başladılar, hepsini titreme aldı, kent gürültü içerisindeydi.” (Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 65) Gücü kuvveti yerinde olan Süryani ve Ermeniler, din adamlarının ihanetinin cezasız kalmayacağını ve kendilerinden intikam alınacağını tahmin ettikleri cihetle Joscelyn ve askerleri ile birlikte şehirden kaçtılar, fakat görünmemeleri mümkün değildi: “Birkaç bin kişinin ve atın, kimsenin haberi olmadan bir tek kapıdan çıkmasının olanağı olabilir miydi?” (Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 66) Joscelyn, askerleri ve yanlarındaki Urfa’lı genç Hıristiyanlar Türkler tarafından, hem de çok yakından takip edildiler ve nihayet cereyan eden silahlı çatışmada hemen hemen tamamen imha edildiler. Bizzat Joscelyn yaralanmış şekilde Samsat’a sığındı. (Bar Hebraeus II, s. 384; İbnü’l Esir XI, s. 107; İbn Al-Qalanisi, s. 274; Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 68) Kaynakların ifadesine göre Türkler, bu defa Urfa’da kimseye acımadılar; Ermeni piskopos Halep’de satıldı, kent bir yıl boyunca en ücra köşelerine kadar yağmalandı⁶⁴. Şehirdeki çoğu ruhban ya öldürüldü yahut esir edilip götürüldü. Onlarla birlikte kaçıp savaş meydanında Frankların kendi mukadderatına terk ettikleri yerli Hıristiyanlar tamamen kılıçtan geçirildiler, bizzat Urfa’da bütün Hıristiyanlar şehirden kovuldu. (Bar Hebraeus II, s. 384; Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 68) Hz. İsa ve kral Abgar devrinden beri en eski Hıristiyan cemaate sahip olmakla övünen ve kutsal menkıbelere göre ilahi kudret tarafından korunmakta olan Urfa (bkz. Mehmet Çelik-Şükran Yaşar, s. 1 v.d.)

⁶⁴ Nitekim İbnü’l Esir, “Zengi ilk defa girdiğinde şehir yağmalanmamıştı, halkın çoğu böyle zanneder. Halbuki gerçek böyle değildir” diyerek şimdiki yağmaya dikkat çeker. Bkz. İbnü’l Esir XI, (Terc. Özeydın), s. 106; İbnü’l Kalanisi kentte yaşanan kıyıma değinir. Bkz. İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 274; Bar Hebraeus acınacak bir şehir tasvir eder. Bkz. Bar Hebraeus II, (Terc. Doğrul), s. 384; Urfa’nın akıbeti en güzel ve ayrıntılı biçimde Anonim Süryani Vekayinamesinde aktarılır. Bkz. Anonim Süryani Vekayinamesi, (Terc. İlmen), s. 68; Ermeni tarihçi Vardan Arewelts’i, bilhassa Ermenilerin öldürülmelerini konu edinir ve yazılmış olan ağıtları hatırlar. Bkz. Vardan Arewelts’i, *Complation of History*, (Translation Robert Bedrosian), <http://rbedrosian.com/va3.htm>, 73; Bir diğer Ermeni tarihçi Smbat, kronolojiyi biraz karıştırmakla birlikte kılıçlardan, ölümlerden ve ağıtlardan bahseder. Bkz. *Smbat Sparapet’s Chronicle*, (Translation Robert Bedrosian), New Jersey, 2005, 75; Ayrıca bkz. Urfa’lı Matteos, (Terc. Andreasyan), s. 297

terk edilmiş bir kente döndü; bu darbenin etkisi bir daha silinmedi ve Urfa bundan sonra bir Hıristiyan kenti olma özelliğini neredeyse tamamen kaybetti. Basileus bar Şumana'ya gelince, Joscelyn'in Samsat'a sığınmasının hemen akabinde burada efendisine iltihak etti. (Bar Hebraeus II, s. 384; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 68) Belki burada bir muhasebe yapmış ve üzerlerindeki haçlı müdahalesinin feci neticelerini müşahede etmiş olabilir. Çünkü kendisinin tercihleri, yani aslında haçlıların Urfa kilisesini genel Süryani kilisesinden ayrı bir birim haline dönüştürmeleri, Süryani kilisesine çok pahalıya mal olmuştu.

Joscelyn'in Süryaniler ile hesabını bu büyük hadise bile kapatmadı, zira Zengi tarafından Urfa'nın ele geçirilmesi ve kendisinin başarısız geri alma teşebbüsü sebebiyle uğradığı prestij kaybı büyüktü, fakat muhtemelen o, daha ziyade zengin bir şehirden topladığı vergilerin kesilmiş olması sebebiyle içine düştüğü ve her geçen gün daha fazla hissettiği maddi krizi umursamaktaydı. En yakın adamlarından bile gizleyerek, Süryanilere ait olup zenginliği ve güzelliği ile o devirde meşhur olan Malatya'daki Mar bar Sauma manastırına göz dikmesi, ihtimal ki bundan kaynaklanmaktaydı. Joscelyn, müslüman bir memlekete yağma akınına çıkacakmış gibi hazırlandı. Fakat adamlarına, son dönemlerde uğranılan askeri mağlubiyetler sebebiyle bazı manastırları ziyaret ve ibadet etmek lazım geldiğini söylüyordu. Bir haberci vasıtasıyla 11 Haziran 1148 tarihinde ziyaret edeceğini rahiplerine bildirdiği Malatya Süryani Mar bar Sauma manastırı da sözde bunlardan birisiydi. (Moosa, s. 665)

Anonim Süryani Vekayinamesi ve Bar Hebraeus, muhtemelen hatırlamak istemedikleri için bu hadiseyi sadece tek satırda geçiştirir yahut üstü kapalı aktarırlar⁶⁵; Süryani Michael ise Joscelyn'e her türlü hakareti etmekten çekinmemesine rağmen "*azizin kutsal kalıntılarının gücünden faydalanmak istiyordu*" diyerek Aziz Mar bar Sauma'nın itibarını korumaya çalışır. (*Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 71; Bar Hebraeus II, s. 388, 389; Süryani Michael II, s. 149)

Manastırın keşişleri ziyaret günü. büyük bir tevazu içinde görünüp atından inmek suretiyle kutsal haç önünde secdeiere kapanmakta olan Joscelyn'i diplomatik açıdan layık-ı veçhile karşıladılar. Hatta Joscelyn ve adamları, Aziz Mar bar Sauma'ya ait kutsal kalıntıların bir tabure üzerinde kendilerine sergilendiği manastıra, adetlerin hilafına silahlarıyla birlikte girdiler; anlaşılın o ki manastır sakinleri Joscelyn'in kendilerine büyük bağışlarda bulunacağını sanmaktaydılar. Rahipleri toplayan haçlı kontu, yanındaki bir Frank askerini işaret ederek onun kendisinin kuzeni olduğunu ve manastırın kulesini görmek istediğini söyledi. Baş rahip maiyetine bu isteğin derhal yerine getirilmesini buyurdu. Kulenin kapısı açılır açılmaz Joscelyn, beş adamına kulede yağma emri verdi, mamafih adamlar burada yaşlı bir rahip ve iki görevliden başka bir şey bulamadılar. Joscelyn buna çok sinirlendi, manastırın ruhanilerini derhal kiliseye kilitledi ve içlerinden birkaç tanesini huzuruna çağırıp onları, buraya gelişinden Türkleri bilgilendirmekle suçladı. Süryani rahipler bunun bir bahane olduğunu ve Joscelyn'in gerçek amacını anlamışlardı; kendilerine isnat edilen iddiayı reddettiler. Joscelyn bu kez ağız değiştirerek "*eğer doğru*

⁶⁵ Bar Hebraeus'un seküler tarihinde tek satırda üstü kapalı geçiştirdiği bu hadiseyi, kilise tarihinde daha geniş bir biçimde aktarmış olup olmadığını, kendisine ait kilise tarihi sadece Süryanice ve Latince lisanlarında basılmış olduğu cihette inceleme şansına sahip olmadık.

söylüyorsanız müslümanların size tevdi ettiği malları bana verin” dedi; kendisi Hıristiyanlık namına mücadele ettiği cihetle, Süryaniler bunu seve seve yapmalıymış! Joscelyn’in hiddeti gittikçe arttı; önce rahiplerin tümünü bu kez başka bir yere kilitledi ve ardından adamlarıyla birlikte tüm Cumartesi günü boyunca sürecek olan yağma hareketine başladı. Altın, gümüş, haç, mum, portre, İncil ve mobilyalarına kadar manastırda ne varsa, haçlılar tarafından yağmalandı; keşişlerin hücrelerine kadar arama yapıldı, buralarda ne buldularsa çaldılar. Bu arada Joscelyn’in eline som altından yapılmış bir haç geçti ve kırıp adamlarına paylaşırabilmek için onu yerlere çarptı. (Moosa, s. 666) Haçlı seferlerinin gerçekte ne olduğunu merak eden birisinin, sadece o gün Süryani manastırında yaşananları izlemesi muhtemelen yeterliydi, hatta belki Basileius bar Şumana da orada olup efendisinin icraatlarını görmeliydi; tıpkı Bizanslı dindaşlarının bundan yüz sene kadar önce Süryani İncil’ini ateşte yakmış olmaları gibi⁶⁶, Batı Avrupalı dindaşları da onların haçlarını yerlere çarpıyorlardı. Batının ve doğunun haçlarının birbirinden farklı olduğu bir kez daha, fakat bu kez mecazi manada değil, Süryaniler tarafından bizzat tecrübe edilerek anlaşılıyordu; fakat ne yazık ki böyle bir hadiseyi meskût geçmiş olmaları sebebiyle, Latin kaynaklarının bu husustaki yorumlarından mahrum bulunmaktayız.

On iki katır dolusu ganimet ve elli esir Süryani rahip, Joscelyn, askerleri ve ona refakat etmekte tereddüt göstermeyen Ermeniler tarafından alıkonuldu. Bu esnada Joscelyn’in ordusu arasında bulunup yaşanan rezilliklere tahammül edemeyen bazı tarikat şövalyeleri orayı terk ettiler: *“biz, sana, müslümanlar ile savaşmak ve hıristiyanlara yardım etmek için katıldık, manastır ve kiliseleri yağma etmek için değil.”* Joscelyn bu esir rahipleri serbest bırakmak karşılığında manastırdan binlerce dinar talep etti. Lakin bu meblağ, manastırın takatının çok üzerindeydi. Bunun üzerine, korunması Mar Abhai, Sarjissiya, Madiq ve Harsafta manastırlarına tevdi edilen ve Süryaniler nezdinde tarihlerinin en büyük azizlerinden biri olan Aziz Mar bar Sauma’ya ait kutsal elin muhafaza edildiği tabuta Joscelyn tarafından el konuldu ve yağmalanan manastır eşyaları ve esir rahiplerle birlikte Tell-Başir’e götürüldü. Haçlı kontu, işgali sürdürmeleri için yetmiş adamını bazı Ermeniler ile birlikte manastırda bırakmıştı. (Moosa, s. 666)

Tell-Başir Süryanileri en azından kutsal emanetin manastıra iadesi için Joscelyn’e yalvardılar; kont, bunu ancak büyük miktarda para karşılığında yapabileceğini söyledi. Derken Urfa’lı bazı Süryaniler bu paraya kefil oldular. Bunun üzerine Joscelyn, azizin kalıntıları ve sekiz ruhaninin bu para getirilene kadar kendisinde rehin kalması şartıyla, diğer rahiplerin manastırlarına dönmesine müsaade etti. Rivayetlere göre aziz, bu andan itibaren askerlerine, ailesine ve en sonunda çeşitli vizyonlar vasıtasıyla bizzat Joscelyn’in kendisine bir takım mucizeler gösterdi ve ondan intikam alacağını söyledi. Buna rağmen haçlı kontu ayak diremeyi sürdürdü. Bu sırada serbest bırakılan Süryani rahipler, hala haçlı işgali altındaki manastıra dönmüşler, Ermenilerin tamamını oradan kovduktan sonra Joscelyn tarafından talep edilen meblağı toplama derdine düşmüşlerdi. Bir taraftan harabeye dönmüş olan manastıra bakıp ağlıyorlar, diğer taraftan seferberlik ilan ederek bütün Süryani cemaati maddi destek vermeye çağırıyorlardı. 1150 yılının son baharında, rivayetlere

⁶⁶ Bu hadise, meseleyi tek tabiatçı bir perspektiften ele aldıkları cihetle Ermeni kroniklerine konu teşkil etmiştir. Bkz. *Smbat Sparapet’s Chronicle*, (Trans. Bedrosian), 24; Urfa’lı Matteos, (Terc. Andreasyan), s. 98-99

göre azizin gösterdiği mucizelerin korkusundan, gerçekte ise bu meblağın toparlanamayacağını anladığından, talep ettiği miktarı yarıya düşürmüş olan Joscelyn'e para gönderildi ve tabut içindeki azizin sağ eli tekrar manastıra döndü. (Moosa, s. 667) Bar Hebraeus Bizanslıların tüm bu yaşananları izlediklerini ve istihza ettiklerini belirtiyor. (Bar Hebraeus II, s. 389)

Her ne kadar bazı iddiaları bugünkü insanlar için oldukça garip karşılansa da gerçekte yaşadığı devir açısından gayet aydın bir tarihçi olan Süryani Michael'in Arap ve Türk fütuhatı arasında bir paralellik kurup, her ikisinin de Süryanileri batılı dindaşlarının zulmünden kurtarmış olduğunu belirttiği satırlar, aslında Süryani tarihinin gayet kısa ve fakat oldukça isabetli bir tahlilidir. (Bkz. Süryani Michael II, s. 8) Onun bu iddiasının doğruluğu, şimdiki bu yağma hadisesinde de kendisini belli etmiştir. Malatya şehrinin Türk hakimi manastırda yaşananları, rahipler tarafından Süryani halktan yüksek meblağda para toplandığı kulağına geldikten sonra öğrendi; zaten Joscelyn'in talep ettiği meblağı denkleştirebilmek için rahipler açısından başka da bir çare yoktu. Türkler tarafından Frank askerlerin tahliye edilerek manastırın tekrar Süryanilere verildiği ve hatta vergiden muaf tutulduğu (Moosa, s. 669) aktarılmaktadır.

Süryani tarihçinin aktardığına göre Joscelyn'i bütün Hıristiyanlık dünyasına rezil eden de Malatya şehrinin Türk hakimi olmuş ve Joscelyn'e şöyle söylemişti: *"müslümanlar kendi kitapları, hıristiyanlar ise haç ve İncil üzerine yemin ederler. Sen İncil'i soymuş, haçı kırmışsın; yani bir hıristiyan değilsin. Yeminlerimizi edebilmemiz için bana inancımı söyle, putperest misin, Yahudi mi?"* (Süryani Michael II, s. 149) Süryani Michael, bir Müslümanın bu tarz yaklaşımını, Joscelyn'in gerçekte bir Hıristiyan olmadığını kanıtlamak için yeterli bulmaktaydı.

Frankların hakimiyet tesis ettikleri bölgelerde Süryani kilise ve manastırları ile patrik ve piskoposlarına karşı aktarılan tarzda müdahil bir tavır takınmış olmaları, siyasi açıdan onları kendilerine tabi ikinci sınıf bir teba saydıkları intibai uyandırıyor; keza yine kendilerine bağlı bir müessese addettikleri Süryani kilisesi ile onu diğer kiliselerden ayıran teoloji görüşü de bunların kanaatince Hıristiyanlık diniyle pek bağdaşmıyor olmalıydı. Bununla birlikte her ne kadar ilerleyen süreçte de Franklar açısından Süryani kilise ve din adamlarına yönelik müdahaleler devam etmek⁶⁷ ve hatta kilise ve manastırları hedef alan soygunlara rastlanmakla birlikte⁶⁸, siyasi, sosyal ve dini konjonktürün gerektirdiği ve Frankların menfaat sağladığı bazı durumlarda olumlu bir takım ilişkiler de kaydedilmelidir. Bu bağlamda örneğin 1130'lu yıllarda Kudüs civarında yaşayan Süryaniler ile Franklar arasında vuku bulan bir hadise dikkat çekicidir. Rivayete göre henüz ilk sefer esnasında Kudüs'ün zaptına katılıp civarda bulunan iki Süryani köyünü ele geçiren ve fakat kısa müddet

⁶⁷ İncelediğimiz yüzyılın sonrasında cereyan ettiği cihetle burada üzerinde durulmayan bu kabil müdahaleler arasında, III. İgnatios David (1222-1252) devrinde vuku bulmuş olan bilhassa önemlidir. Süryani patrik III. İgnatios David, tıpkı Süryani kilisesi gibi apostolik kökenli olup tek tabiatçı görüşü kabul etmiş bulunan İskenderiye Kilisesi ile yetki alanı hususunda bir anlaşmazlık yaşamış ve bu çerçevede Tapınak Şövalyeleri tarafından tazyik edilmişti. Patrik, Kudüs'te cereyan eden bu muameleden Dionysius bar Saliba tarafından kurtarıldı. Bununla birlikte Frank baskısının bir kez daha tercümanın yetersizliğine yorulması dikkat çekicidir. Bu hadise hakkında bkz. Dolabani, s. 95 v.d.; Moosa, s. 673 v.d.

⁶⁸ Antakya prinkepsi Bohemund III (1163-1201), kilise kanunlarına aykırı olduğu gerekçesiyle yaptığı bir evliliği onaylamayan din adamlarından intikam almak bahanesiyle kilise ve manastırları yağmaya koyulmuştu. Yağma hadisesinden bahsetmemekle birlikte bu kriz hakkında bkz. Runcimann II, s. 359; Her ne kadar bu yağma, sadece Latin kiliselerine yönelik gibi gösterilmiş olsa da bu hususta ayrıca özk. Bar Hebraeus II, (Terc. Doğrul), s. 426; Fakat Latin kilise ve manastırlarının yağmalandığı bir esnada Süryani manastırlarının bundan müstağni kaldığını söylemek ne derece ikna edicidir?

sonra Müslümanlar tarafından esir edilerek Mısır'a götürülen Godefroi of Ascha isimli bir Frank, Kudüs'te Fulk of Anjou kral olduğu devirde (1131-1143) serbest bırakılarak geri dönmüş ve bu iki Süryani köyü üzerinde hak talep etmeye başlamıştı. Kral, Melkitleri pek memnun ettiği kaydedilen bir kararla, bu iki Süryani köyünün Godefroi of Ascha'ya teslimini emretti. Süryaniler bu anlaşılmaz karar karşısında, kendileriyle evvelden beri sıcak ilişkiler kurduğu anlaşılan kraliçe Melisend'e müracaat ve yardım talep ettiler. Kralın huzurunda Süryani piskopos İgnatius ve Godefroi of Ascha'nın iştiraki ile bir mahkeme yapıldı ve kral, belki de Melisend'in de telkiniyle, Süryaniler lehine hükme vardı. Fakat aynı kararda Süryanilerin Godefroi of Ascha'ya, onun kaybının telafisi için para ödemek zorunda bırakılması meseleyi matlaştırmaktadır. Çünkü Süryaniler böylece köyleri kaybetmemiş, fakat durduk yere, nereden çıktığı bilinmeyen eski bir rivayet yüzünden zaten kendilerine ait olan köyler için tazminat ödemek zorunda bırakılmışlardı⁶⁹.

1146 yılında Urfa'dan kovulup Kudüs'e iltica eden bazı muhacir Süryanilerin bakım ve iagesi için büyük çabalar sarf eden Kudüs'ün Süryani piskoposu İgnatius ile kraliçe Melisend arasındaki yakınlık da bu kabil bir diğer örnektir. (Moosa, s. 675) Fakat anlaşıldığı kadarıyla Süryani kilisesinin Franklar nezdinde nispeten de olsa saygın bir mevkiî temayüz ettiği süreç, Süryani Michael'in (Mor Mihael Rabo) patrikliği devrine (1166-1199) tekabül etmektedir⁷⁰. Gerçek bir Grek düşmanı olup Bizans hükümet ve devleti hariç diğer bütün cemaat ve kiliselerle olumlu ilişkiler kurma gayreti sarf etmiş olan Süryani Michael'in bu teşebbüsleri, bir çok kereler Latinler nezdinde de yankı bulmuşa benziyor⁷¹. Süryani Michael, patrik seçildikten kısa bir müddet sonra gitmiş olduğu Kudüs ve Antakya'da, Grek ruhanilerin hoşnutsuzluklarına rağmen, buraların Latin patrikleri tarafından mevkiine yakışır şekilde karşılandı. Nihayet o sıralarda Suriye civarında bilhassa Latinler nezdinde taraftar bulan Consubstantiation⁷² isimli bir dini schisma hakkında toplanan Lateran Konsili için (1178) Roma'ya davet edildi. (Moosa, s. 677) Bu davet Antakya'lı Latinler vasıtasıyla yapılmıştı ve batılı bir yazarın da belirttiği gibi Süryani kilisesinin öğretileri hakkında bilgisi olmayan Latinlerin aksine, Süryani Michael Latin kilisesinin öğretilerini pek ala bilmekteydi ve bunları tartışacak entelektüel birikime fazlasıyla sahipti. (MacEwitt, s. 22-23) Bilhassa bu son gelişme, her ne kadar Michael bu konsile iştirak etmemiş olsa da onun saygın mevkiini teyit etmektedir.

b. Teolojik Mecradaki Süryani-Latin Rekabetinin Süryani Kaynaklarına Bıraktığı İzler

Kadıköy konsilinden (451) beri Roma ve İstanbul kiliselerine bağlı batılı dindaşları tarafından heresy (sapıklık-zındıklık) ithamı ile damgalanmakta olan Süryaniler,

⁶⁹ Bu hadise hakkında daha ayrıntılı bir tafsilat için bkz. Moosa, s. 674 v.d.

⁷⁰ "Ortadoğu'nun çok önemli hadiselerine sahne olduğu bir dönemde, Selahaddin Eyyubi ve III. haçlı seferi ile aynı tarihlerde, 31 yaşında temayüz ettiği Süryani kilisesi patrikliği görevini yürüten Mihael Rabo, Kudüs Latin krallığı ve haçlılar ile iyi ilişkiler kurmuş görünmekle birlikte, Ermeni ve Marunilerin aksine Roma'ya boyun eğmemişti." Bkz. Atiya, s. 226

⁷¹ Süryani kilisesi tarihinin en büyük ve dirayetli patriklerinden Süryani Michael'in bilhassa entelektüel boyutu ve diğer kilise ve cemaatlerle ilişkileri için bkz. Wright, s. 250-254; Atiya, s. 226 v.d.

⁷² Hz. İsa hakkında geleneksel kilise kabullere aykırı bir takım görüşler öne süren ve Katolik kilisesine göre kristolojik bir heresy teşkil eden görüştür. Bu hususta bkz. Catholic Encyclopedia: Consubstantiation, <http://www.newadvent.org/cathen/04322a.htm>

tarihleri boyunca hiçbir zaman, bu batılı dindaşlarından kendilerine yönelen baskı ve zulümlere mukabele edebilecek bir siyasi güce sahip olamadılar. Hıristiyanlığın tek tabiatçı yorumu, VI. yüzyılda Bizans'a tabi siyasi bir organizasyon olarak tarih sahnesinde beliren Arap Gassani devleti istisna⁷³, hiçbir zaman herhangi bir devletin resmi dini olmadı. Ortodoks Süryaniler, bütün geçmişleri boyunca, kendilerine yapılandırılmış olan monofizitizm (heresy/sapıklık) iddiasını sineye çekmek, bunu üzerlerinde taşımak zorunda kaldılar⁷⁴. İşte bu sebeple tek tabiat görüşüne sahip eski müelliflerin eserleri, muhtemelen bu halet-i ruhiyeden neşet eden bir psikoloji içerisinde, inançlarının aslında hak din olduğunu ispatlamaya yönelik pek çok örneklerle doludur. Bugünkü tarzda demokrasilerin olmadığı ve Hıristiyanlık tarihi bakımından siyasi olarak güçlü olanın dini telakkilerinin hak kabul edildiği ortaçağ dünyasında, batılı dindaşları tarafından daima kovuşturma ve zulümlere maruz bırakılmış, bilhassa son dönemde Latinler tarafından yüzyıllardır ibadet ettikleri mabetlerden dışlanmış bir toplumun, yaşadıkları sıkıntıları en azından manastırlarının ücra köşelerinde sakladıkları tarih kitaplarında bu şekilde dolaylı yoldan dile getirmiş olmalarını garipsememek gerekir.

Süryani yazarların eserlerinde yer alan bu kabil kayıtların ortak özelliği, dünyada bulunan maddi argümanların ilahi olduğu varsayılan yönleri üzerinden yorum yapılması ve Tanrı'nın hakemliğinde farklı kristolojilerin mukayese edilerek Süryani itikadının hak inanç olduğunun ispatlanması olmuştur. Bu bağlamda doğal afetlerden hastalıklara kadar pek çok konu Ortodoks Süryani yazarlar tarafından ele alınmış ve bu argümanlar üzerinden tek tabiat doktrininin doğruluğu ilahi mana aleminde kanıtlanmıştır. Bir taraftan kiliseler ve teolojik görüşler arasındaki rekabeti açıkça gözler önüne sermesi ve diğer taraftan da aslında gayet karmaşık bir yapıya sahip kristolojinin muhtemelen Hıristiyan din adamlarının kafalarını da ziyadesiyle karıştırdığını göstermesi bakımlarından bu kayıtlar önem arz etmektedir.

Örneğin Bar Hebraeus'un aktardığı ve farklı zamanlarda cereyan eden iki deprem, başta Latin ve Rum olmak üzere diğer bütün cemaatlere ait kiliseleri yıkıp geçmişti, fakat Süryanilere ait kilise ve manastırlara hiç zarar gelmeyerek ayinlerin icrası bir an bile durmamıştı. (Bar Hebraeus II, s. 410, 591) Tek tabiatçı yazarlara göre, Hz. İsa'nın kabrinde devamlı surette yanmakta olan kandillerin aniden sönmesi, Latinlerin dinsizliği, günahları ve Doğu Hıristiyanlarını dışlayıp kiliselerden kovmuş olmaları yüzünden Tanrı'nın onlara öngördüğü bir uyarıydı⁷⁵.

Bununla birlikte dini açıdan yaşanan Süryani-Latin çekişmesi, en karakteristik biçimiyle, üç farklı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, daha ilk sefer esnasında Antakya'da cereyan ettiği rivayet olunan Mar Cassianus kilisesi mucizesi ile Süryani aziz Mar bar Sauma'nın Joscelyn ve ayrıca onun hasta oğlu üzerinde göstermiş olduğu mucizeler olarak gösterilebilir.

⁷³ Arap Gassani devletini tek tabiat doktrininin doğudaki en uzak temsilcisi addeden Efes'li John, bu devlete ayrı bir ehemmiyet ve tafsilat ayırması bakımından mühim bir kilise tarihçisidir. Bkz. John of Ephesus III, (Trans. Smith), 40.236,238,240 v.d.

⁷⁴ Geçmiş yazarlar bir yana, günümüzdeki batılı alimler bile mezhebi bir takım endişelerle Süryanileri sapık kilise mensupları diye nitelemektedirler. Örneğin bkz. Runcimann I, II, çeşit. yerl.

⁷⁵ Urfa'lı Matteos, (Terc. Andreasyan), s. 207; Bu hadise, elbette tek tabiatçı yazarların iddialarına hiç yer vermeksizin bazı Latin kaynaklarında da geçer. Krşl. Fulcherius Carnotensis, (Terc. Barlas), s. 134

Antakya ele geçirildiği sırada haçlılar gerçekte gayet hassas bir durum tevarüs etmekteydiler; sekiz ay süren kuşatma onları neredeyse tükenme noktasına getirmişti ve Kürboğa'nın devasa ordusu tarafından surların içinde kuşatılmış bulunmaktaydılar. (İbn Al-Qalanisi, s. 46; İbnü'l Esir X, s. 230-231; Azimi, s. 37) Haçlı ordusu Antakya'ya gerçek manada ancak bu orduyu mağlup etmek suretiyle hakim olabildi. Müslümanlar açısından bu mağlubiyette, Kürboğa'nın hatalı savaş stratejileri kadar, orduda yer alan nüfuzlu Türkmen beylerini kendisine küstürmüş olmasının payı büyüktür⁷⁶. Fakat o devirlerde oldukça geniş yankı bulduğu anlaşılabilir rivayetlere bakılırsa, Süryani yazarlar haçlılara zafer getiren gelişmeleri ilahi bir takım hadiselerle yorumlardı. Nitekim bu müellifler yaşananları aktarırken, Mar Cassianus (St. Peter) kilisesinde cereyan eden mucizevi bir vizyon vakasını ısrarla belirtmekte ve bu vizyonun neticesinde bulunduğu rivayet olunan ve Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği farz edilen haça ait kırıntıların, haçlı ordusunu zafere taşıdığını iddia etmekteydiler. (Bar Hebraeus II, s. 339; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 13; Süryani Michael II, s. 45) İslam ve Bizans kaynaklarında bile yer bulmuş olan bu iddia uyarınca⁷⁷, haçlılar Türkler karşısında Süryani kilisesinde bulunan kutsal bir kalıntı sayesinde muvaffakiyete ulaşıyorlar ve yani aslında Ortadoğu'ya daha yeni yeni ayak bastıkları bu sıralarda, Süryani kilise, aziz ve teolojileri hususunda Tanrı tarafından uyarılmış oluyorlardı.

Süryani tarihi boyunca hiçbir aziz Mar bar Sauma kadar sevilmemiştir. Mar bar Sauma, V. asırda Süryani manastırlarının reisiydi ve tıpkı çağdaşı olan Büyük Severius ve Mabuğ'lu Philoksenus gibi o da Kadıköy dogmasına karşı çıkmakta ve tek tabiat doktrinini savunmaktaydı. Bar Sauma öldükten sonra sağ eli bir tabutun içinde muhafaza edildi ve 790 yılında Malatya'da kendi adını taşıyan bir manastır inşa edildiğinde buraya getirildi. Bu manastır Joscelyn tarafından yağmalandığı tarihe dek (1148) gelişmesini sürdürdü; fakat bu tarihte bütün hazineleri, hatta azize ait kutsal kalıntılar Joscelyn tarafından gasp edilerek Tell-Başir'e götürüldü. (Moosa, s. 661)

XII. yüzyılda, aziz Mar bar Sauma'nın Süryaniler tarafından korunmakta olan eli, Franklar ve Bizanslılar nezdinde tartışmalara sebep oldu. Süryaniler bunun ilahi bir güce sahip olduğuna inanıyorlar, bu sebeple diğer dindaşları tarafından hakir görülüp alaya alınıyorlardı. 1134 yılında Urfa çekirge istilasına uğradığında azizin mucize gücünü ölçmek için bir fırsat doğdu; çekirgeleri def etmesi için azizin sağ elini ihtiva eden tabut Urfa'ya getirildi. Melkitler (Bizanslılar), Frankları tabutu açmaları hususunda teşvik ediyorlardı, çünkü kanaatlerine göre tabutun içi boştu. Süryaniler ise büyük bir doğal afete sebep olabileceğini söyleyerek bu talebi reddettiler. Fakat Rumların istihzaları artınca Süryani rahipler tabutun Frank kilisesinde açılmasına müsaade ettiler. Derken birden yer sarsıntısı ve gök gürültüsü vuku buldu, gökten yağmur gibi dolu yağmaya başladı. Bütün kent azizin şefaatine sığındı, papazlar ve rahipler kaçıştılar. Dolu fırtınası durunca insanlar üç gün boyunca dua ettiler, Müslüman ahali bile bu yaşananlara şaşırılmıştı. Çekirgeler hiçbir ürüne zarar vermeden çekip gittiler. (Bar Hebraeus II, s. 366) Böylece Süryani aziz bar Sauma'nın ilahi boyutu tüm din ve mezhep mensuplarına kanıtlanmış oldu.

⁷⁶ Bu durum İbnü'l Esir tarafından ısrarla vurgulanır. Bkz. İbnü'l Esir X, (Terc. Özeydin), s. 230-231

⁷⁷ Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 342; İbnü'l Esir X, (Terc. Özeydin), s. 230; Azimi ise Mar Cassianus kilisesine evvelden beri ehemmiyet atfeder. Bkz. Azimi, (Terc. Sevim), s. 12, 16

Joscelyn 1148 yılında işte bu azize ait manastırı yağmalamış ve hatta onun kutsal elini ihtiva eden tabutu alkoymuştu. Aziz, Joscelyn'i pek çok mucize ile uyardı, fakat Joscelyn buna aldırılmayarak ayak diremeyi sürdürdü. Nihayet azizin Joscelyn üzerindeki cezası büyük oldu, o ve askerleri Nureddin tarafından esir edildiler ve zincirler içinde zindana atıldılar. (Süryani Michael II, s. 159) Joscelyn başına gelen bu felaketin Süryanilere ve onların manastır ve azizlerine karşı işlediği suçlardan kaynaklandığını derhal anlamıştı ama artık iş işten geçmişti. Nitekim Süryanilere haber gönderip af dilemesi ve kendisi için dua edilmesini istemesi Süryani kaynaklarına göre ona bir fayda sağlamadı. (Süryani Michael II, s. 159; Bar Hebraeus II, s. 388)

Süryani aziz Mar bar Sauma'nın Latinlere Süryani inancının doğruluğunu, Süryani manastırlarının kutsallığını ve bizzat kendisinin ilahiliğini ispatladığı örnekler bu kadarla sınırlı değildi. Joscelyn'in hapsi boylamasından sonra Frank liderin Antakya'da bulunan tek oğlu bir ağaçtan düşmüş ve ayağını kırmıştı. Ailesi büyük meblağlar harcamasına rağmen tedavide sonuç alamadı. Çocuğun annesi İsaibel nihayet ününü uzun müddetten beri duymakta olduğu aziz bar Sauma'ya sığınarak oğlunun sıhhati için ona dua etti. Bu sıralarda Malatya'daki bar Sauma manastırından Antakya'ya Saliba adında bir Süryani keşiş düzenli olarak geliyor ve yanında taşıdığı azize ait portre ile birlikte bazı evleri ziyaret ediyordu. Çocuğun annesi bunu duydu ve Saliba'yı evlerine davet etti. Ertesi gün aziz, İsaibel'e rüyasında bir kral kılığında göründü ve evine bir kilise inşa etmesini söyledi. Saliba ve o sıralarda Antakya'da bulunan Urfa'nın Süryani piskoposu Basileius bar Şumana bu vizyona hayret ettiler ve aldıkları davet üzerine yanlarında bulunan portre ile birlikte bir kez daha çocuğun ailesini ziyarete gittiler. Hepsini birden çocuğun şifa bulması için dua ettikleri bir sırada, uzun müddettir uykuda olan çocuk uyandı ve ayağa fırladı. Olay yerinde büyük bir kalabalık toplanmış ve herkes çocuğun iyileşmiş olduğunu görmüştü. Çocuk rüyasında elinde haç bulunan azizi gördüğünü ve onun tarafından iyileştirildiğini anlattı. Süryani, Ermeni ve Franklar bu hadiseye şahit oldular ve kadının evinde, Saliba'nın denetiminde bir kilise inşa edildi. 1157 yılında Bizanslıların bütün öfkelerine rağmen geniş bir diplomatik katılım neticesinde bu kilise açıldı. (Moosa, s. 675)

Görülüyor ki Süryani yazarlara göre tek tabiat doktrini hak inançtı, Süryani manastır ve azizleri kutsaldı. Dahası yaşanan pek çok hadise bunu sadece Süryanilere değil, Hıristiyan ve Müslüman bütün gruplara kanıtlamıştı. Bununla birlikte bu örnekler, muhtemelen batılı yazarların iddia ettikleri gibi haçlılar tarafından Süryanilere gösterilen toleransı değil⁷⁸, hilafına maruz bırakıldıkları baskıyı göstermekteydi. Süryani müelliflerin içinde buldukları bu ispatlama psikolojisi, ancak ve sadece, inançları batılı dindaşları tarafından devamlı surette tartışıldığı, manastır ve kiliselerden uzaklaştırıldıkları ve kutsal değerleri istihza konusu edildiği göz önünde bulundurulduğunda mana kazanmaktadır. Çünkü bu kayıtlar Süryani yazarların diğer dindaşlarına karşı içinde buldukları ruh halini açıkça gözler önüne sermektedir.

⁷⁸ Matti Moosa, Frankların bile Süryani azizden medet umduklarını söyler ve bu durumu gösterilen toleransa delil olarak gösterir. Bkz. Moosa, s. 675; Halbuki bu hadiselerin aktarıldıkları şekliyle doğru olma olasılıkları yoktur. O halde mazlum bir psikoloji içerisinde ya Süryani yazarlar tarafından uydurulmuş olmalıdırlar yahut yine aynı halet-i ruhiye içinde yaşanan hadiseler Süryani yazarlar tarafından bu şekilde değiştirilerek aktarılmıştır. Vakıa her iki halde de bunlar haçlı toleransına değil, ancak baskısına delil teşkil ediyor olmalıdırlar.

3. Haçlı Hakimiyetinde Sosyal Açından Süryaniler

“Bana, bacağımda büyümekte olan bir çıban bulunan bir savaşçı, bir de kuruluk hastalığına yakalanmış bir kadın getirdiler. Savaşçıya çıbanı açıp iyileştirecek bir merhem uyguladım, kadına da tabiatını namlendirecek bir perhiz verdim. Derken Frank hekim geldi ve onlara: ‘bu adam tedavi konusunda hiçbir şey bilmiyor’ dedi. Sonra savaşçıya: ‘tek bacakla yaşamak mı istersin yoksa iki bacakla ölmek mi’ diye sordu. Adam: ‘tek bacakla yaşamak isterim’ dedi. Hekim: ‘öyleyse bana keskin bir balta ve güçlü bir asker getirin’ dedi. Bir savaşçı elinde baltayla geldi. Ben de yanlarındaydım. Hekim, hastanın bacağına bir kütüğün üzerine koydu ve askere, baltayla bacağına vurup bir kerede kesmesini emretti. Gözlerimin önünde asker baltayla vurdu, ama bacak kopmadı. Asker bir daha vurdu, bacağın iliği çıktı ve adam oracıkta öldü. Sonra kadını muayene etti. ‘Bu kadının başında şeytan var, ona sahip olmuş, saçını kazıyın’ dedi. Saçını kazıdılar ve kadın yeniden onların hardal ve sarımsaktan olan perhizlerine devam etti; kuruluğu daha da arttı. Bunun üzerine hekim: ‘şeytan onun başının içine girmiş’ dedi. Bir ustura aldı ve kafa derisini haç şeklinde çizdi. Çiziğin ortasından itibaren kafatası kemiği açılıncaya kadar deriyi soydu ve orayı tuzla doldurdu. Kadın ruhunu hemen teslim etti. Bunun üzerine benim hizmetime artık ihtiyaçları olup olmadığını sordum. Menfi cevap alınca da döndüm. Daha önce tababetlerinin nasıl olduğunu bilmiyordum, artık öğrenmiş oldum.” (Usame İbn Münkız, s. 180-181)

XII. yüzyıl dünyasında din bakımından yapılacak bir sınıflandırmada Süryanilerin haçlılar ile aynı çatı altında değerlendirilip değerlendirilemeyecekleri hususu tartışmalı bir mesele kabul edilse dahi, böyle bir ayrışım eğer uygarlık nazarından yapılacaksa, onların müslümanlarla aynı safta mütalaa edilmeleri gereği şüphe götürmez. Frankların arasında sadece on gün geçirmeye tahammül edebilen doğulu bir Hıristiyan hekim Sabit’in, yakın dostu Usame İbn Münkız’a yukarıdaki şekilde aktardıkları da şüphesiz bu gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktaydı. VIII. asırdan beri başta Süryaniler olmak üzere pek çok farklı unsurun ortak yardımını aynı potada eritip, XII. asırda olgunluk çağını yaşamakta olan İslam uygarlığını, haçlılarla mukayese etmek mümkün değildi. Nitekim şeytan çıkarma ayinlerini andıran tıbbi tedavi usullerinden haklıyı düello yahut su testi ile belirledikleri hukuk sistemlerine, kaba saba davranış biçimlerinden barbarlıklarına kadar haçlıların uygarlık seviyeleri, bu yüzyılın İslam, Doğu Hıristiyan ve hatta Bizans kaynakları tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve haklı olarak küçümsenmiştir⁷⁹.

⁷⁹ Bu hususta örneğin tıp, hukuk ve ahlak anlayışları için bkz. Usame İbn Münkız, (Terc. Cömert), s. 182, 183 v.d.; Bizans kaynakları, çok acısını çektikleri cihetle bilhassa ordularının barbarlığını ve disiplinsizliğini, ayrıca sahip oldukları kaba halet-i ruhiyeyi aktarırlar. Örneğin bkz. Ioannes Kinnamos, (Terc. Demirkent), s. 58, 63; Anna Komnena, (Terc. Umar), s. 319, 340; Doğu Hıristiyan kaynakları şimdi haçlıların hükmettikleri toprakları evvelki hali ile mukayese ederler: “Onlar memleketi viraneye çevirmiş ve ıssız bir hale getirmişlerdi. Toprak bile onların ayakları altında kısır kalmış olup dikenden başka bir şey yetiştirmiyordu. Bağlarla ağaçlar kurudu, tarlaların yüzü dikenle kaplandı...” Bkz. Urfâ’lı Matteo, (Terc. Andreasyan), s. 129; Müslüman yazarlar yakıp yıktıkları kütüphanelere –içleri yanarak- bilhassa dikkat çekerler. Bkz. İbnü’l Esir X, (Terc. Özeydin), s. 431; İbn Al-Qalanisi, (Trans. Gibb), s. 89; Çağdaş batılı yazarların bazıları henüz ilk sefer esnasında Avrupa’da Yahudilere ve Ortadoğu’da Müslümanlara gösterdikleri barbarlığı yerler. Örneğin bkz. Holt, s. 19; Möhring, s. 13; Diğer bazıları haçlıların davranışları ile örneğin Kudüs’ün yeniden fethinden sonra Selahaddin’in davranışlarını mukayese ederler. Bkz. Runcimann, II, s. 392

Haçlılar Ortadoğu'ya geldiklerinde, farklı dini ve mezhebi gruplar aynı şehirlerde, bir arada ve barış içinde yaşamaktaydılar. (MacEwitt, s. 9) Bunlar genel toplum içinde Müslümanlara nispetle hukuken ikinci sınıf bir konum tevarüs etmeyip, bilhassa Süryaniler, İslam hakimiyeti altında yaklaşık üç yüz yıldır ekonomik, sosyal ve kültürel açılarından tarihlerinin altın çağlarını müşahede etmekteydiler. (Bkz. Wright, s. 136-255; Atiya, s. 216-235) Daha güneyde, Filistin civarında nispeten küçük bazı cemaatler tarafından da temsil edilmekle birlikte, bu sıralarda Süryani Ortodoks nüfusun yoğun olarak yaşadıkları asıl yerler Kuzey Suriye, Mezopotamya ve Antakya yöresiydi. (MacEwitt, s. 9; Runcimann II, s. 83) Kuzey Mezopotamya'da yer alan ve Mardin ve Midyat gibi önemli merkezleri kapsayan saha barındırdığı büyük Süryani nüfus ve Kartmin (Mor Gabriyel) ve Deyruzafaran gibi manastırlarıyla Süryanilerin en önde gelen ruhani merkezlerindendi (Bkz. Çevik, s. 117) ve Süryaniler buraya, zahid hayatı yaşayanların çokluğundan dolayı Tur Abdin ismini vermişlerdi. (Çevik, s. 117) Genel Süryani nüfus litürjide Süryanice, günlük yaşamda büyük oranda Arapça kullanıyorlardı. (MacEwitt, s. 9; Runcimann II, s. 83)

Feodal Batı Avrupa'dan gelen haçlılar, hakimiyet tesis ettikleri saha ve cemaatlere beraberlerinde bu toplumun fikir ve kurumlarını da getirdiler. (Holt, s. 31) Yine de bu yapı nispeten batıdan farklıydı, çünkü Franklar bu yüzyılda en kalabalık oldukları zaman bile azınlık olmaktan kurtulamamışlardı⁸⁰. Frankların Ortadoğu'da derhal batı tipi sınıflı bir toplum yapısı meydana getirdikleri anlaşılıyor. Kendileri basit şövalyelerden başlayıp en üst katmanlara kadar uzanan soylular ve bunun haricindeki bütün Frankların dahil olduğu kentliler sınıflarından terekkep etmekteydiler. (Holt, s. 34) Tıpkı doğulu diğer dindaş ve ırkdaşları gibi Süryani Ortodokslar da bu feodal yapı içerisinde toprağa bağlandılar ve Frank hakimlerini beslemeye başladılar. (Runcimann II, s. 245) Lakin bunlar gayet fakir olup karın tokluğuna çalıştırılmaktaydılar ve bu sebeple üst sınıf Franklar ile aralarında kapanması imkansız bir uçurum bulunmaktaydı. (Runcimann II, s. 245; Holt, s. 37) Şüphesiz bu durum Süryaniler açısından, bilimsel ve bilhassa tıbbi kabiliyetleri sayesinde İslam saraylarında en nüfuzlu köşelere oturdukları ve büyük kazançlar elde ettikleri zamanlarla tezat teşkil etmekteydi⁸¹; anlaşıldığı kadarıyla Frank saraylarında bilim ve felsefeye pek ilgi yoktu. Muhtemelen haçlıların hüküm sürdüğü kentlerde ticari sahalarda da Süryaniler adına kaydedilecek bir terakki bulunmamaktaydı, çünkü haçlı şehirlerinde büyük ticaret neredeyse tamamen İtalyan şehir devletlerinin elindeydi⁸².

Kuvvetle muhtemeldir ki tıpkı diğer Doğu Hıristiyanları gibi Süryaniler de sosyal açıdan İslam hakimiyetini aramaktaydılar; gerçekte Arapça konuşan bu kitleler Franklar nazarında Müslümanlardan farksızdılar ve bu sebeple şimdilerde hem siyasi ve hem de dini açıdan tamamen ikinci sınıf bir zümreyi teşkil etmekteydiler⁸³. Süryaniler, eğer haçlı hakimiyeti altında bulunan bir bölgede yaşıyorlarsa,

⁸⁰ Frank nüfusun en kalabalık olduğu zaman bile 250 bin civarına tekabül ettiği, bunun yarısının Kudüs krallığında yaşadığı tahmin edilmektedir. Bkz. Holt, s. 34

⁸¹ Süryaniler, Müslüman saraylarında büyük nüfuz ve itibara sahiptiler. Yazar ve filozofların bir çoğu ve hekimlerin neredeyse tamamı onlardandı. Bu hususta bkz. Durant, s. 8 v.d. ; Barthold, s. 14 v.d.

⁸² Holt, s. 35; İtalyan şehir devletleri, müslümanlara karşı gösterdikleri yardım severliğin karşılığını Franklardan, şehirlerinde ticaret kolonileri elde etmek suretiyle alıyorlardı. Bu hususta bkz. Runcimann II, çeşit. yerl.

⁸³ Holt bu durumu, "Doğu Hıristiyanlarına yardım etmek için başlayan bir hareketin çok tuhaf bir sonucu" şeklinde nitelendirmektedir. Bkz. Holt, s. 39

efendilerine fief adında bir kelle vergisi ödüyorlardı (Holt, s. 36); Latin kilisesi, ayrı bir kalem teşkil edip, sadece Müslümanlardan talep edileceği söylenen öşür (dime) vergisini onlara da teşmil edebilmek için türlü çare ve hileleri araştırmaktaydı. (Runcimann II, s. 248) Süryaniler, demografik ihtiyaçlar sebebiyle kendilerine şiddetle ihtiyaç duyulan Kudüs'ün dışındaki tüm bölgelerde neredeyse hiçbir önem arz etmiyorlardı; bilhassa Antakya ve Urfa'da tıpkı diğer yerli dindaşları gibi konumlarından hiç memnun olmayıp (Runcimann II, s. 71) sosyal tabakalaşmanın en alt sınıfını oluşturmaktaydılar. (Korkmaz, s. 158) Haçlılarca zaptından sonra Kudüs'te Müslüman ve Yahudilerin oturmaları yasaklanmıştı, bu sebeple haçlılar, Süryanileri göç ettirmek suretiyle burada oluşan nüfus boşluğunu doldurmaya çalıştılar. (Möhring, s. 15) Doğudaki Franklar açısından Avrupa'dan beklenen ve hayati öneme sahip nüfus takviyesinin, bütün XII. yüzyıl boyunca hiçbir zaman ilk haçlı seferi nispetine ulaşmayacak olması burada en mühim amildi, bu sebeple Kudüs krallığı, çalışan köylülere daima muhtaç olmuştu. (Runcimann II, s. 83) Göçe teşvik edilen bahis konusu Süryanilerin daha ziyade Melkitler oldukları anlaşılıyor. Bu hususta bilhassa Baudouin de Boulougne büyük gayret sarf etmişti, çünkü büyük ümitler bağlanan 1101 yılı haçlı seferleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. (Runcimann II, s. 83) Nitekim Kudüs'ün ilk iki Latin patriği Arnoul ve Daimbert tarafından sahip oldukları her yerden tamamen atılmış ve dışlanmış durumda bulunan Kudüs'lü Süryaniler, Kudüs devleti bağlamında mütalaa edilmesi gereken bu pragmatik amiller çerçevesinde nispeten bazı haklarına yeniden kavuştular. Lakin bu keyfiyet, onların İslam hakimiyeti altındaki konumları ile değil, hiçbir hak ve hukuka sahip bulunmadıkları Suriye bölgesindeki durumları ile yapılan bir mukayesenin neticesi olarak kıymet ifade ediyor olmalıdır.

Urfa ve Antakya'da Süryaniler, kendileri açısından çok karanlık bir dönem müşahade etmekteydiler. Baudouin I, Baudouin II, Joscelyn I ve Joscelyn II, bağımsız Süryani kilisesine yaptıkları müdahale ve baskılar kadar, yerli Süryani ahaliye de acımasız davrandılar. Baudouin I (Boulougne), Kudüs kralı olup Urfa'dan ayrılırken yerli ahaliyi soymuştu; takipçisi Baudouin II (Bourg), zalimlikte kendisinden aşağı kalmadı. (Demirkent, *Urfa.*, s. 100) Haçlı liderlerinin esarete bulunduğu 1104-1108 yılları arasında Urfa'da, naiplik göreviyle Tancred ve Richard de Salerno hüküm sürdüler. Anonim Süryani Vekayinamesi, özellikle Richard'ın halka karşı zalim işkenceler uyguladığını, insanları yersiz yere hapsedtiğini kaydediyor; zira anonim müellife göre Richard, geçici bir süre için tahtı işgal ettiğini seziyor ve efendileri esaretten dönene kadar halktan ne çalabilirse kar sayıyordu. (Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 21) Böylece ve özellikle şantaj yoluyla ahalden büyük miktarda para toplamıştı. Baudouin ve Joscelyn esaretten döndüklerinde halka karşı daha zalimce davrandılar. Kendilerine ihanet edildiği bahanesiyle bunlar tarafından halka kan kusturuldu, piskoposlar gözleri kör edilmek üzere tutuklandı. (*Smbat Sparapet's Chronicle*, 59) Şantaj yoluyla halktan büyük miktarda para gasp edildi, Ermeni ve Süryani kaynaklarının ifadesine göre Süryani, Grek ve Ermeni ahalinin bütün malları yok yere yağma edildi. (*Smbat Sparapet's Chronicle*, 59; Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 21) Urfa'lı Matteos: "İşte Franklar, kendilerine yapmış olduğu iyiliklerin karşılığı olarak Urfa'yı en kötü muamelelere maruz bıraktılar ve hıristiyanlara bu fenalığı reva gördüler" (Urfa'lı Matteos, s. 150) derken bahsi geçen haçlı kontlarını, "Franklar dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdılar ve her yerde nefret ve ihanet yaydılar, onların inananlara yaptıkları fena muameleler yüzünden Tanrı'nın mabedinin kapıları kapandı, kandilleri söndü,

Tanrı'yı tebtil etmek için okunan kasideler sustu, ruhaniler ağır tazyik altında ezildiler ve hapse atıldılar" (Urfa'lı Matteos, s. 129) derken de şüphesiz genel olarak haçlı yönetimini eleştirmektedir. Süryani Michael de bilhassa Joscelyn'i eleştirir ve onu köpek gibi fenalıklar yapmış olmakla suçlar. (Süryani Michael II, s. 267) Tıpkı bunun gibi modern batılı yazarlar tarafından da örneğin Latin patrik Bernhard, yerli Hıristiyanlara karşı sabırsız ve müsamahasız, haçlı kontlarından Raymond da zalimce davranmakla itham edilir; çünkü anlaşıldığı kadarıyla Raymond II, uğradığı askeri mağlubiyetlerin hıncını yerli Hıristiyanlardan çıkarmakta, kendilerini öldürmekte, kadınlarını ve çocuklarını esir edip satmaktaydı. (Runcimann II, s. 162, 166)

Süryanilerin genel olarak yerleşmiş oldukları sahalara bakılırsa, Mardin ve Midyat yöresinde ikamet edenlerin haçlı baskısından müstağni kaldıkları görülür. Tur-Abdin denilen bu saha Artukoğullarının idaresindeydi ve onlar, Selçuklular ve Danişmentliler'le birlikte haçlılara karşı en dirayetli savunmayı yaptıkları cihetle hükümleri altında yaşayan Süryanileri dolaylı yoldan haçlı baskısından korumuş oldular. (Bu hususta bkz. Hüseyin Kayhan, s. 53-59)

Latin ve Süryani kaynakları, haçlı yönetimi altında bulunan Süryanilerin, Franklar tarafından düzenli olarak diplomatik elçilik vazifesi ile görevlendirildiklerini belirtirler (Albertus Aquensis, v.8; Fulcherius Carnotensis, s. 154; Bar Hebraeus II, s. 388); bir çok lisana hakim olmaları ve entelektüel birikimleri sebebiyle Süryanilerin bu işte gösterdikleri başarılar Latin kaynakları tarafından övülür. (Örneğin bkz. Fulcherius Carnotensis, s. 154) Fakat bununla birlikte Süryanilerin örneğin Godefroi yahut Baudouin gibi haçlı kontlarının ölümünden dolayı yas tuttukları iddiası, gerçekte mecburiyetten kaynaklanmış ya da bilindik tutumları sebebiyle Latin kaynakları tarafından maksatlı şekilde sonradan uydurulmuş olmalıdır. (Bu hususta bkz. Fulcherius Carnotensis, s. 200; Albertus Aquensis, vii.21)

Süryaniler, müslümanlara göre Hıristiyan, Batı Hıristiyanlarına göre dinsiz (zındık) olmaları sebebiyle *-kaderin garip bir tezahürü yüzünden-* bazen bu iki grup arasında kalmışa da benziyorlar. Örneğin 1124 yılında Joscelyn iki tane camiye yıktığı için Halep emiri Kadı Ebu'l Hasan, Süryanilere bu iki camiye yaptırılmalarını söylemişti. O sırada Halep'te biri Ortodoks, biri Süryani (muhtemelen Melkit) iki tane piskopos bulunuyordu ve bunlar bunun bir gelenek haline dönüşmesinden endişelendikleri için bu talebi reddetmişlerdi. Süryani ve İslam kaynakları bunun üzerine Halep'te bulunan bazı kiliselerin yağmalandıklarını belirtmişlerdir. (Azimi, s. 57; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 36) Bu kayıtlardan anlaşılana, müslümanlar tarafından haçlıların dinine mensup sayılan Süryanilerin, Süryanileri kendi dinlerinden saymayan haçlıların faaliyetleri yüzünden bazı dönemlerde Müslümanlar nezdinde hoşgörü kaybına uğradıklarıdır.

Sonuç

Latin, İslam, Doğu Hıristiyan ve Bizans kaynaklarından ulaşılabılenlerin yeterlilik nispetinde gözden geçirilmesi ve konu hakkında yardımcı umulan telif eserlerin taranması suretiyle husule getirilmiş olan bu çalışmada, başlıca aşağıdaki hususlar hakkında tespitler yapılmaya ve bunlar tartışmaya açılmaya çalışılmıştır.

1.Haçlı seferlerinin Latin kaynaklarınca rivayet olunan ve gerçekte var olan sebepleri ile Süryaniler arasında bir bağ kurmak ve bu rivayetlerin ve gerçeklerin tarihi arka planını Süryaniler açısından irdelemek,

2.Süryanilerin I. Haçlı seferi esnasındaki tavırlarını, faaliyetlerini ve haçlılarla olan ilişkilerini ortaya çıkarmak,

3.Haçlı yönetimi altına girdikten sonra Süryani kilisesinin ve teolojik açıdan Süryani toplumunun Latinlerle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin onlar üzerindeki etkilerini incelemek,

4.Haçlı-Süryani ilişkilerinin Süryani kaynaklarında nasıl izler bıraktığını ve bu izlerin nasıl yorumlanması gerektiğini tartışmak,

5.Haçlı kontluklarındaki Süryani tebaanın sosyal açıdan konumlarını sadece ana hatlarıyla belirlemek,

6.Haçlı seferleri konusunda, Latin ve İslam kaynaklarının yaklaşımları esas alınarak modern tarihçiler tarafından öne sürülen haç-hilal mücadelesi karinesine farklı bir boyuttan bakmaya çalışmak ve bu kavramı yeniden tartışmaya açmak.

Çalışma sonucunda ulaşılan kanaat, seferlerin başlangıçta var olduğu Latin kaynakları tarafından iddia edilen sebepleri ile Süryaniler bakımından husule getirdiği neticelerin büyük bir tezat teşkil ettiğiidir. Zira henüz ilk sefer esnasında Antakya'nın düşmesinden sonra gerek haçlıların kendi söylemlerinden anlaşılan ve gerekse de genel olarak icraatlarının gösterdiği, Süryanilerin de farklı teolojilere sahip diğer Doğu Hıristiyanları gibi haçlılar nezdinde bir nevi düşman addedildikleridir. Fakat seferler açısından Süryanilerin Müslümanlardan farkı, haçlılar tarafından Müslümanlar gibi açıkça düşman ilan edilmeyip, süreç içerisinde düşman oldukları olgusunun tedrici olarak belirginleşmesidir. Bu bağlamda Süryani cemaati, kilisesi ve dini kurumları, XII. asır boyunca haçlı müdahale ve baskılarına maruz kalmış, olumlu olarak nitelendirilebilecek ilişkilere ise ancak ve sadece eğer haçlıların bir ihtiyaç ve beklentileri karşılanıyorsa rastlanmıştır. Bununla birlikte özellikle XII. yüzyılın ilk yarısında her ne kadar ağır tahribata ve mühim kayıplara uğranılmış olsa da Süryani kilisesi bilhassa Büyük Michael'in (1166-1199) şahsında bu baskılara direnmiş ve bağımsızlığını sürdürmeye çalışmıştır. Özellikle Süryani ve Ermeni kaynakları, Latin müelliflerin bütün perdeleme gayretlerine rağmen üzerlerindeki haçlı baskısını nispeten aktarmışlardır; modern tarihçilerin telif eserleri de bu hususta bir şüpheye neredeyse yer bırakmaz. Lakin bu baskı ve müdahalelerde, isyankar Süryani din adamlarının oynadığı rollerin hiç küçük olmadığı da belirtilmelidir. Bunun Süryani Ortodoks cemaat üzerinde husule getirdiği etkilerin bazıları da bu çalışmada belirtilmiştir. Bu da XII. yüzyılda Süryani kilisesinin, oldukça yavaş seyretmekle birlikte aslında bir çözülme sürecinde olduğunu teyit etmektedir.

Kaynakça

A.Kaynaklar

1. Süryani Kaynakları

A Syriac Chronicle of the year 846 (Translated By E.W. Brooks, zeitschrift der deutschen morgenlandischen gessellschaft, 51, 1897)

Anonim Süryani Vekayinamesi, (İngilizce Çevirisiyle Neşreden A. S. Tritton, *First and Second*

Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle, Journal of the Royal Asiatic Society,

Londra, 1933; Tercüme Vedii İlmen, *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, İstanbul, 2005)

Bar Hebraeus, (Gregory Abu'l Farac), *Abu'l Farac Tarihi*, (Neşreden A. Wallis Budge, Londra,

1932, Tercüme Ömer Riza Doğrul, Ankara, 1999-2 Cilt)

Chronicle of 754-813(A Syriac Fragment of a Chronicle 754-813 A.D.), (Translated By E.W. Brooks, zeitschrift der deutschen morgenlandischen gessellschaft, 54, 1900)

Chronique De Denys De Tell-Mahre (pseudo-Dionysius), (Translation from Syriac by Jean-Baptiste

Chabot, Paris, 1895)

James of Edessa, *The Chronological Canon of James of Edessa*, (Translated By E. W. Brooks,

zeitschrift der deutschen morgenlandischen gessellschaft, 53/54, 1899-1900)

John of Ephesus, *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, (Translated from the Original Syriac by R. Payne Smith, Oxford, 1860)

Süryani Michael, *Vekayiname*, (Tercüme Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan yegane Türkçe nüsha-2 Cilt)

Syriac Chronicle (Know as that Zachariah of Mitylene), (Translated by F. J. Hamilton-E. W. Brooks, London, 1899)

2. Latin Kaynakları

Albertus Aquensis, (Albert of Aachen), *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, (Edited and Translated by Susan B.

Edgington, *Albert of Aachen, Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, New York, 2007)

Anonymous Gesta Francorum, (Translation August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of*

Eyewitnesses and Participants, Princeton, 1921)

Baldricus Dolensis, (Balderic of Dol.), *Historia Hierosolymitana*, (Translation August C. Krey, *The*

First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants, Princeton, 1921)

Fulcherius Carnotensis, (Fulcher of Chartres), *Gesta Francorum Hierosolimitana Peregrinantium*,

(Translation August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and*

Participants, Princeton, 1921; *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferi*, Tercüme İlcan Bihter Barlas, İstanbul, 2009)

Raimundus Aguilers, (Raymond d'Aguiliers), *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem*,

(Translation August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and*

Participants, Princeton, 1921)

Robertus Monachus, (Robert de Reims-Robert the Monk), *Historia Hierosolymitana*, (Translation

August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*, Princeton, 1921)

Willermus Tyrensis, (William of Tyre), *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, (A

Middle English Chronicle, The Caxton Eracles, Vol. I,II, Edited with an Introduction By Dana Cushing, William of Tyre, Archbishop of Tyre- 1130-1190, Book 1-9, , New York, 2001)

3. İslam Kaynakları

Azimi, *Azimi Tarihi* (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler), (Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar

Ali Sevim, Ankara, 2006)

İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, (Extracted ant Translated from the

Chronicle of İbn Al-Qalanisi By H. A. R. Gibb, London, 1932)

İbnü'l Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, (Neşreden C. J. Tornberg, Leiden, 1851–1864, Tercüme

Abdülkerim Özeydin, İstanbul, 1987-12 Cilt)

Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (Neşreden Charles Schefer, Paris, 1881, Tercüme Abdülvehhab Tarzi, İstanbul, 1967)

Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ'tibar (İbretler Kitabı)*, (İngilizce Tercüme Philip K. Hitti, Türkçe Tercüme Yusuf Ziya Cömert, İstanbul, 1992)

4. Bizans Kaynakları

Anna Komnena, *Alexiad*, (Tercüme Bilge Umar, İstanbul, 1996)

Ioannes Kinnamos, *Historia*, (Tercüme Işın Demirkent, Ankara, 2001)

Michael Psellos, *Kronographia*, (Tercüme Işın Demirkent, Ankara, 1992)

Procopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Tercüme Orhan Duru, İstanbul, 2008)

Theophanes (The Confessor), *The Chronicle of Theophanes*, (Trans. With Introduction and Commentary by Cyril Mango & Roger Scott with the assistance Geoffrey Greatrex), Clarendon, 1997

5. Ermeni Kaynakları

Smbat Sparapet's Chronicle, (Translation Robert Bedrosian, New Jersey, 2005)

Urfa'lı Matteos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (Tercüme Hrant D. Andreasyan, Ankara, 2000)

Vardan Arawel'ts'i, *Complation of History*, (Translation Robert Bedrosian, <http://rbedrosian.com/va3.htm>)

B. Telif Eserler

Akyüz, Gabriyel, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Mardin, 2005

Atiya, Aziz S., *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Terc. Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul, 2005

Barthold, Wilhelm, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Terc. M. Fuad Köprülü, Ankara, 1977

Brock, S. P., "The Nestorian Church: A Lamentable Mismoneer", Bulletin of the John Rylands

University Library of Manchester, 78.3 (1996)

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Terc. Yıldız Moran, İstanbul, 1979

Catholic Encyclopedia, *Consubstantiation*, <http://www.newadvent.org/cathen/04322a.htm>

Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, İstanbul, 1987

-----“Bizans Devletinin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. Yüzyıllar)”,

II. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirileri, Antakya, 21-22 Mayıs 1992

Çelik, Mehmet-Yaşar, Şükran, “Dini Menkabelerle Kutsanan ve Tahkim Edilen Şehir”, *Edessa'dan*

Urfa'ya I, (Editör Mehmet Çelik), Ankara, 2007

Çelik, Sebahattin, *Anonim Süryani Vekayinamesine Göre I. Haçlı Seferi: Metin Tercümesi ve*

Tahlili, (Danışman Doç. Dr. Ali Öngül), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005

Çevik, Adnan, “İlkçağlardan Ortaçağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi

Coğrafyası”, *Makalelerle Mardin I: Tarih-Coğrafya*, (Hazırlayan İbrahim Özcoşar), İstanbul, 2007

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997

-----*Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul, 1974

Dolabani, Hanna, *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, (Terc.

Gabriyel Akyüz), (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul, 2006

Durant, Will, *İslam Medeniyeti*, (Terc. Orhan Bahaeddin), t.y

Duygu, Zafer, *İslam Yönetimlerinde Süryaniler (VII-XII. Yüzyıllar)*, (Danışman Prof. Dr. Mehmet

Çelik), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2009

Ewitt, Christopher Mac, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, Philadelphia, 2008

Holt, Peter Malcolm, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, Terc. Özden Arkan, İstanbul, 2003

Kaçar, Turhan, “Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi

Tartışmaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003

Kayhan, Hüseyin, “Haçlılar Karşısında Artuklular”, *I. Uluslar arası Mardin Tarihi Sempozyum*

Bildirileri”, (Editör İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul, 2006

Korkmaz, Mustafa, “Sosyo Kültürel ve İdari Yapı”, *Edessa'dan Urfa'ya II*, (Editör Mehmet Çelik),

Ankara, 2007

Moosa, Matti, “Crusades: Conflict Between Christendom and Islam”, *Discataway*, N.J., 2008

Möhring, Hannes, *Selahaddin Eyyubi (1138–1193)*, Terc. Ayşe Dağlı, İstanbul, 2008

Runcimann, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Terc. Fikret Işıltan (3 Cilt), Ankara, 1998

Wright, William, *A Short History of Syriac Literature*, London, 1891